

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/346032291>

Cultural Traditional period of Southern Sri Lanka

Chapter · November 2016

CITATIONS

0

READS

7

1 author:

[Thusitha Mendis](#)

89 PUBLICATIONS 1 CITATION

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Settlement Archaeology of Middle Yan Oya Basin Research Project [View project](#)

Settlement Archaeology of Middle Deduru Oya and Mee Oya Basin Research Project [View project](#)

මහාචාර්ය ඩී.ආර්.ආර්. ගුණවර්ධන
මහාචාර්ය ජගත් විරසිංහ
ප්‍රධාන සංස්කාරකවරු

රාජ්‍ය වෙසක් ශාස්ත්‍රීය සංග්‍රහය

මධ්‍යම සංස්කෘතික අරමුදල

© රාජ්‍ය වෙසක් ශාස්ත්‍රීය සංග්‍රහය

මධ්‍යම සංස්කෘතික අරමුදල

ප්‍රධාන සංස්කාරකවරු

මහාචාර්ය ප්‍රියන්ත ගුණවර්ධන

මහාචාර්ය ජගත් වීරසිංහ

සංස්කාරක මණ්ඩලය

ආචාර්ය ඩබ්. එච්. විජේපාල

ආචාර්ය සෙනරත් දිසානායක

ආචාර්ය සිරිනිමල් ලක්දිසිංහ

මහාචාර්ය ඩී. ජී. කුලකුංග

මහාචාර්ය ඒ. ඒ. ඩී. අමරසේකර

එස්. පී. ජී. චන්ද්‍රත්න

හරේන්ද්‍රලාල් නාමල්ගමුව

කළමනාකරණ සංස්කාරක

නීතිඥ කරුණාරත්න හේරත්

මෙම ග්‍රන්ථයේ අඩංගු සියළුම ලිපිවල අදහස් දැක්වීම පිළිබඳ අයිතිය ඒ ඒ ලේඛකයා සතු වේ.

පිටකවරය - යචාල, සඳගිරිය, හා සිතුල්පව්ව ස්තූප

ඇතුල් කවරය - නයිගල විහාරයේ තැන්පත්කර ඇති ජංගම බණපොත් මංජුසාව

කවරය සහ පිටු නිර්මාණය

සුනෙන් ලක්දිසිංහ

ISBN : 978-955-613-298-4

ප්‍රකාශන අංකය - 562

2016 මැයි

ප්‍රකාශනය

මධ්‍යම සංස්කෘතික අරමුදල

බෞද්ධාලෝක මාවත, කොළඹ 07.

මුද්‍රණය

නෙප්චුන් පබ්ලිකේෂන්ස් (පුද්ගලික) සමාගම.

302, පහළවෙල පාර, පැලවත්ත, බත්තරමුල්ල.

2.2. දක්ෂිණ ලංකාවේ ප්‍රාග්, මූල හා මුල් ඓතිහාසික අවධිවල තාක්ෂණික සංස්කෘතික පරිවර්තනයන් ආචාර්ය කුසිත මැන්දිස්	89
2.3. දකුණු පළාතේ පුරාවිද්‍යාත්මක වැදගත්කමක් සහිත බෞද්ධ සිද්ධස්ථාන සමහරක් පිළිබඳ විමසුමක් ආචාර්ය වන්දන රෝහණ විතානාවතී	97
2.4. දකුණේ ඉතිහාසය හා උරුමය පිළිබඳ කෙටි විමසුමක් ආචාර්ය මුලනි රඹුක්වැල්ල	109
2.5. බිසෝගල ආරණ්‍ය සේනාසනය පිළිබඳ ඓතිහාසික හා පුරාවිද්‍යාත්මක අධ්‍යයනයක් ඒ.කේ.පී. කාංචන ලක්මාල්	119
2.6. දකුණු දළදා සමීඳු වැඩසිටිනා සෝමාවතිය පිළිබඳ ඓතිහාසික මූලාශ්‍ර හා ජනශ්‍රැතිය ආශ්‍රිත විමර්ශනයක් සුමිත් ලියනගේ	125
3. නයිගල රජමහා විහාරය, ඓතිහාසිකත්වය හා පුරාවිද්‍යාත්මක තොරතුරු	
3.1. නයිගල විහාරය සුමේධ ප්‍රියන්ත විතාන, එම්. එස්. එරන්දි මධුෂානි, ඩබ්ලිව්. එම්. රෝෂිනි මදුවන්ති	143
3.2. වර්තමානයේ නයිගල, කාල පබ්බත වෙහෙර ද පූජ්‍ය බැරගම සද්ධානන්ද හිමි, එච්. පී. අනුර ගුණවර්ධන	151
4. බෞද්ධ ශාසනික ඉතිහාසය හා සාහිත්‍ය	
4.1. ශ්‍රී ලංකාවේ භික්ෂුනී ශාසනය මහචාර්ය ටී. ජී. කුලකුංග	159
4.2. මාතර සාහිත්‍ය පෝෂණයෙහිලා සඟරපු ප්‍රමුඛ ශිෂ්‍ය පරම්පරාවෙන් සිදු වූ සේවාව එච්. කේ. අයි. සෙච්චන්දි	165
5. බෞද්ධ පුනරුදය, අධ්‍යාපනය හා දර්ශනය	
5.1. පුරාවිද්‍යාව, දර්ශනය සහ බුදු දහම පිළිබඳ කුලනාත්මක අධ්‍යයනයක් එච්. ඩී. අසංක තිලකසිරි	175
5.2. විසිවන සියවසේ බෞද්ධ පුනරුදය ආචාර්ය රෝහිත දසනායක	187
5.3. මුල්ගිරිගල විහාරය ඇසුරින් මුල්බැස ගත් දක්ෂිණ ශ්‍රී ලංකාවේ බෞද්ධ පුනර්ජීවනය ආචාර්ය එන්. ඒ. විමලසේන	195

2.2 දැක්ම ලංකාවේ ප්‍රාග්, මූල හා මුල් ඓතිහාසික අවධිවල තාක්ෂණික සංස්කෘතික පරිවර්තනයන්

කුසින මැන්දිස්

හැඳින්වීම

ශ්‍රී ලංකාවේ දකුණු පලාත වර්තමානයේ ගාල්ල, මාතර, හම්බන්තොට යන පරිපාලන දිස්ත්‍රික්කවලට අයත් වේ. මෙම ප්‍රදේශය පුරාණයේ දී හැඳින්වූයේ රුහුණු රට හෝ රෝහණ දේශය ලෙස ය. ශ්‍රී ලංකාවේ දකුණු පළාතේ මානව සම්භවය හා ඉතිහාසය මෙන් ම එහි ක්‍රියාත්මක වූ තාක්ෂණික සංස්කෘතික අවධි පරිවර්තනය පිළිබඳ ව විමර්ශනය කිරීමේ දී එම ප්‍රදේශයේ ඉතිහාස තාක්ෂණික සංස්කෘතික පරිවර්තනයන් ඔස්සේ ඉතා අදාළ අතීතයේ සිට සිදු වී ඇති බව හඳුනාගත හැකි වේ. මෙම රචනය මගින් සාකච්ඡා කරනු ලබන්නේ දැක්ම ශ්‍රී ලංකාවේ මානව සම්භවයේ ඉතිහාසය ප්‍රාග් ඓතිහාසික මධ්‍ය පුරාගිලා යුගයෙන් (Palaeolithic) ආරම්භ ව මධ්‍යගිලා (Mesolithic) යුගය දක්වා විකාශයවීම හා ඉන් අනතුරුව මූල ඉතිහාසය (Proto history) හා මුල් ඓතිහාසික සංස්කෘතික අවධි ඔස්සේ තාක්ෂණය පදනම් කරගෙන වර්ධනය වීම පිළිබඳ ව සිදුකෙරෙන විමර්ශනයකි.

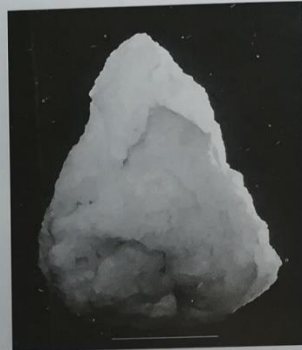
දැක්ම ශ්‍රී ලංකාවේ ප්‍රාග් ඓතිහාසික සංස්කෘතිය

දැක්ම ශ්‍රී ලංකාවේ මානව සම්භවයේ ඉතිහාසය පිළිබඳ ව විමර්ශනය කිරීමේ දී එහි ආදිතම තොරතුරු මධ්‍යය පැලියොලිතික යුගය (Middle Palaeolithic) තුළින් හමු වී තිබේ. හම්බන්තොට දිස්ත්‍රික්කයේ බුන්දල අසල පතිරජවෙල සිරාන් දැරණියගල සිදුකරන ලද පුරාවිද්‍යා කැණීම්වල දී මධ්‍ය පුරාගිලා යුගය (Middle Palaeolithic) යුගයට අයත් අදින් වසර එක් ලක්ෂ විසිපන් දහසකට (125,000) පෙර සිට දකුණු ශ්‍රී ලංකාවේ ක්‍රියාත්මක වී ඇති පුරාණතම මානව ජනාවාස පිළිබඳ තොරතුරු අනාවරණය කර ගෙන තිබේ (Deraniyagala, 1992, p.686; *ibid*, 2007, p.04) ඉරනමඩු පස් සැකැස්මට (Iranamadu Formation) අයත් පස් තැන්පතුව වන රතු දුඹුරු පාංශු කලාපය (Reddish Brown Earth) බොරළු තට්ටුව තුළින් (Cooray, 1984) මෙම මානව ජනාවාස පිළිබඳ තොරතුරු වාර්තාවන අතර එම පාංශු තැන්පතුව වර්තමාන මුහුදු මට්ටමට වඩා මීටර 08 ක් උසින් පිහිටා ඇත. ජලයීස්ටෝසීන යුගයට අයත් මෙම බොරළු තට්ටුව තුළ තිබී හමු වූ ශිලා මෙවලම් එම යුගයේ ජීවත් වූ මානවයා විසින් නිර්මාණය කරන ලද ශිලා මෙවලම් ලෙස සැලකෙන අතර ඒවා තරමක් රළු විශාල මෙවලම් ලෙස සැලකේ. තිරුවානා (Quartz) හා සුළු වශයෙන් කහඳවලින් (Chert) නිර්මිත මෙම ශිලා මෙවලම්වලට අමතරව පතුරු මෙවලම් ද වාර්තා වී තිබෙන අතර ඒවා අදින් වසර 80000 ක් තරම් පැරණි බවට කාලනිර්ණය වී තිබේ. එවකට එම ප්‍රදේශයේ පැවති අන්තර් ග්ලැසියර කාලගුණික තත්ත්වයන් නිසා සමහර විශාල මෙවලම් ජීර්ණයට ලක් වී ඇති බව ප්‍රකාශ කර ඇති දැරණියගල (Deraniyagala, 2007, p.40) එසේ ම අන්තර් ග්ලැසියර සමයේ දී මෙම ප්‍රදේශයේ පැවති අධික වියළි නිවර්තන කාලගුණය නිසා මෙම මෙවලම් හැර එවක පරිසරයේ පැවති පරිසර සාධක හෝ

සත්ත්ව සාධක කාබනික ඒවා බැවින් ඒවා ඉතිරිවීමට ඉඩකඩක් නොපවතින බව ද පෙන්වා දී තිබේ. අතිත ශ්‍රී ලංකාවේ මානව සම්භවය පිළිබඳ ව පැරණිත ම සාධක දකුණු ශ්‍රී ලංකාවේ පුරාගිලා යුගය නියෝජනය කරමින් බුන්දල, (ඡායාරූප අංක 01), පතිරාජවෙල, මිනිහගල් කන්ද, (ඡායාරූප අංක 02), වෙල්ලන්ගොඩ

ඡායාරූප අංක 01. බුන්දලින් හමුවන පුරාගිලා යුගයේ ගිලා මෙවලම්

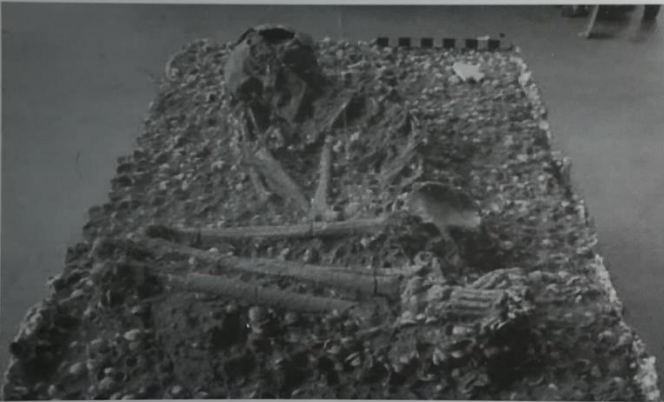

ඡායාරූප අංක 02. මිනිහ ගල් කන්දෙන් හමුවන පුරාගිලා යුගයේ ගිලා මෙවලම්

ආදී ස්ථානවලින් හමුවන නිසා එම ප්‍රදේශයේ මානව සම්භවයේ ඉතිහාසය බොහෝ ඇතට ගමන් කරන බව පෙනේ. මෙසේ හමුවන ගිලා මෙවලම් තුළින් එම යුගයේ ජීවත් වූ ප්‍රාථමික දඩයම් ජීවිතයක් ගත කළ මානවයාගේ තාක්‍ෂණය හා සම්පත් පරිහරණය පිළිබඳ ව ද යම් අදහසක් ලබාගත හැකි අතර එම මානවයා හෝමෝ ඉරෙක්ටස් (*Homo erectus*) විය හැකි බවට පී. ජී. කුරේ ප්‍රකාශ කර තිබුණ ද (Cooay, 2003, p.99). දැරණියගල ප්‍රකාශ කර ඇත්තේ එවක දැක්ම ශ්‍රී ලංකාවේ ජීවත් වූ මානවයා හෝමෝ සේපියන් (*Homo Sapiens*) විය හැකි බව ය (Deraniyagala, 1992, 81 ; *ibid*, 200428). ඔහු එසේ ප්‍රකාශ කරනු ලබන්නේ දකුණු ආසියානු කලාපයේ විශේෂයෙන් ම ඉන්දීය අර්ධද්වීපයේ හිමාලය කඳු පාමුල අදින් වසර ලක්‍ෂ හයකට ප්‍රථම මානව වාසස්ථාන පැවති බව තහවුරු කර තිබෙන බව සලකා බලා ය. කෙසේ වෙතත් චීනයේ චොකෝඩියන් ගුහාවේ අදින් වසර ලක්‍ෂ 500,000 කට පෙරත්, ඉන්දුනීසියාවේ ජාවා දූපත්වල ට්‍රින්ලි හාසන්ගිරන්හි අදින් වසර ලක්‍ෂ 500,000 කට පෙර හෝමෝ ඉරෙක්ටස් මානවයා වාසය කර ඇති බව තහවුරු කර තිබේ. ඒ අනුව දැරණියගල ප්‍රකාශ කරන පරිදි හෝමෝ සේපියන් මානවයා දැක්ම ශ්‍රී ලංකාවේ වාසය කර ඇති නම් එම සාධක අනුව ආසියාවේ පැරණිත ම මානව සාධක මෙරට දැක්ම ශ්‍රී ලංකාවෙන් වාර්තා වේ.

මේ ආකාරයට දැක්ම ශ්‍රී ලංකාවේ ප්‍රාග් ඓතිහාසික මධ්‍ය පුරාගිලා යුගයේ ආරම්භ වන මානව ජනාවාස එම යුගයේ ජීවත් වූ මානවයා ලබාගන්නා අත්දැකීම් පදනම්ව තාක්‍ෂණයේ දියුණුව සමඟ සංවර්ධනය වී ඇති ආකාරය බුන්දල රතු දුඹුරු පස් තැන්පතුව මතින්ම හමුවන වැලි වැටිය තුළ අන්තර්ගත මානව ජනාවාසවලින් පැහැදිලි වේ. අදින් වසර 28000 ක් පැරණි මධ්‍යගිලා යුගයට (Mesolithic) අයත් ජ්‍යාමිතික ස්වරූපී ක්‍ෂුද්‍ර ගිලා මෙවලම් මෙම වැලි වැටියෙන් වාර්තා වී තිබෙන බව දැරණියගල ප්‍රකාශ කර තිබේ

(Deraniyagala, 2007, p.6). එම මෙවලම් අර්ධ වන්දාකාර හා ත්‍රිකෝණාකාර හැඩ ගන්නා සුළු ශිලා මෙවලම් වේ. මෙම ශිලා මෙවලම් නිර්මාණය සඳහා පීඩන තාක්ෂණය (Presser Flaking) හාපැති සකස්කිරීම සඳහා (Triming) තාක්ෂණය භාවිත කර තිබේ. මේ ආකාරයට ආරම්භ වන ශිලා තාක්ෂණය අදින් වසර 3000 දක්වා කාලයක් දකුණු පළාතේ හා මෙරට ක්‍රියාත්මක වී ඇති බව ද හඳුනාගෙන ඇත. දක්ෂිණ ශ්‍රී ලංකාවේ මධ්‍යශිලා යුගයට අයත් අතිශය වැදගත් මානව සාධක හමුවන තවත් ස්ථානයක් වන්නේ හම්බන්තොට දිස්ත්‍රික්කයේ මිනිඇතිලිය ප්‍රදේශය යි. සමුද්‍ර සිප්පිනිධියක් වන මෙම ස්ථානය ආශ්‍රිතව මධ්‍යශිලා මානවයින් ගේ සුසාන භූමියක් වාර්තා වී ඇත (www.academic.edu). මලමිනිය නමා හකුලා වල දමා ඇති අතර එම සොහොන් භූමියේ හමුවන හෝමෝ සේපියන් මානවයාට අයත් මානව සාධක අදින් වසර 4000 ක් පමණ පැරණි බව කාබන් කාලනිර්ණ මගින් තහවුරු කර තිබේ (*ibid*). එසේ ම දකුණු පළාතේ සිතුල්පව්ව, වැලිගත්ත හා පල්ලෙමලල ආශ්‍රිත ප්‍රදේශයේ ද ප්‍රාග් ඓතිහාසික මධ්‍ය ශිලා යුගයේ තොරතුරු වාර්තාවන බව අදිකාරී පෙන්වා දී ඇත (අදිකාරී, 2003, පි.18-21) (ඡායාරූ අංක 03).

ඡායාරූප අංක 03. මිනිඇතිලිය ප්‍රදේශයෙන් වාර්තාවන ප්‍රාග් ඓතිහාසික මානව සැකිල්ලක්

ඒ අනුව දකුණු පළාත තුළ ප්‍රාග් ඓතිහාසික අවධිය ඉතා පුළුල් ලෙස පුරාශිලා යුගය හා මධ්‍යශිලා යුගය ඇසුරින් ක්‍රියාත්මක වී ඇති බව මෙම පුරාවිද්‍යා සාධක අනුව මැනවින් පැහැදිලි වේ. එම නිසා ප්‍රදේශයක් වශයෙන් පමණක් නොව රටක් ලෙස ද දක්ෂිණ ශ්‍රී ලංකාව ඉතිහාසය තුළ වැදගත්වන බව පෙන්වාදිය හැකි ය.

දක්ෂිණ ශ්‍රී ලංකාවේ මූල ඓතිහාසික සංස්කෘතිය

ශ්‍රී ලංකාවේ දකුණු පළාතේ මීලගට ඉන්පසු ක්‍රියාත්මක වන තාක්ෂණික සංස්කෘතික අවධිය වන්නේ මූල ඓතිහාසික සංස්කෘතික අවධිය යි. මෙම සංස්කෘතික අවධිය ක්‍රි.පූ. 900 සිට දකුණු පළාතේ ක්‍රියාත්මක වී ඇති බව පහළ කිරිදිමය නිමනය ආශ්‍රිත ව සිදුකරන ලද පර්යේෂණවල දී හඳුනාගෙන තිබේ (Somadeva,

2006 , p.101). මූල ඓතිහාසික සංස්කෘතියේ විශේෂතාව වන්නේ මූලික වාරි කටයුතු, හේන් ගොවිතැන ඇතුළු කෘෂි කාර්මික කටයුතු, කාල රක්ත වර්ණ මැටි මෙවලම් ඇතුළු මැටි බඳුන් නිෂ්පාදනය, බනිජ පාෂාණ ආශ්‍රිත නිම් පබළු නිර්මාණය, සුවිශේෂ සුසාන වාරිත සඳහා සොහොන් ඉදිකිරීම, පිළිස්සීමෙන් පසු මැටි බඳුන් මත කුරුටු සංකේත යෙදීම හා ස්ථිර ග්‍රාමීය සංස්කෘතියක් ආරම්භ කිරීම, තඹ, යකඩ ඇතුළු අවශේෂ ලෝහ භාවිතය, සත්ත්ව ගෘහකරණය යන කාරණා වේ (Senaviratne, 1984, p.237-305). ශ්‍රී ලංකාවේ දකුණු දිග ප්‍රදේශය ගත්කල ද මූල ඓතිහාසික සංස්කෘතියේ ඉහත කාරණා පොදුවේ හඳුනාගත හැකි බව පැහැදිලි වී තිබේ. සෝමදේව පෙන්වා දී ඇති ආකාරයට මෙම සංස්කෘතියේ තාක්ෂණික පරිවර්තනයන් මුල් කෘෂි ගම්මානවලින් ක්‍රි.පූ. 900-500 කාලයේ දී ආරම්භ ව එය ක්‍රමයෙන් ක්‍රි.පූ. 350-250 කාලය වනවිට මුල් නාගරික තත්ත්වය කරා ලගා වී තිබේ (Somadeva, 2006, p.101). දකෂිණ ශ්‍රී ලංකාවේ ප්‍රධාන නාගරික මධ්‍යස්ථානය ලෙස සලකනු ලබන්නේ තිස්සමහාරාමයේ අකුරුගොඩ ප්‍රදේශය යි. එම ප්‍රදේශයේ ජර්මානු කාවා පුරාවිද්‍යා ව්‍යාපෘතිය (KAVA) මගින් සිදුකරනු ලැබූ පුරාවිද්‍යා කැණීම්වලදී මූල ඉතිහාසයේ සිට නගරය සංවර්ධනය වූ ආකාරය හඳුනාගෙන තිබේ (Weisshaar et.al, 2001, p.13).

ක්‍රි.පූ. 4 වැනි සියවස වනවිට තිස්සමහාරාමයේ අකුරුගොඩ ප්‍රදේශය තුළ නිවාස සංකීර්ණ, (ජායාරූ අංක 04 හා 05). මංමාවත් මෙන් ම ලෝහ ඇතුළු කාර්මික කටයුතුවලට අදාළ ස්ථාන ආනාවරණය කර ගෙන තිබේ (*ibid*). ඒ අතරින් ලෝහ කර්මාන්තයට අදාළ ව ලෝහ උණු කිරීම පිලිබඳ සාධක වයිෂාර් හඳුනාගෙන තිබෙන අතර පාකර් විසින් මැටි මෙවලම් නිපදවීමේ ස්ථාන නගරයේ දකුණු දිගින් හඳුනාගෙන ඇත (Parker, 1884, p.21-22). මෙයට අමතරව නගරයේ දිගු කලාපයේ භාවිත කෙරුණු නිවාස හතරක සාධක ද හඳුනාගෙන තිබීම සුවිශේෂ ය. මූල ඓතිහාසික අවධිය තුළදී දකුණු පළාත ඇසුරින් බහු සම්පත් යැපුම් රටාව ඇතුළු සම්පත් පරිහරණය, ජීවනෝපාය ක්‍රමය හා ජනාවාස රටාවේ

ජායාරූ අංක 04 හා 05. තිස්සමහාරාම අකුරුගොඩ කැණීම් වලදී හමුවන මූල ඓතිහාසික යුගයට අයත් නිවාස

කැපීපෙනෙන වෙනසක් ප්‍රාග් ඓතිහාසික සංස්කෘතික අවධියට වඩා සිදු වී තිබෙන බව මෙම පුරාවිද්‍යා සාධකවලින් හඳුනාගත හැකි ය. විශේෂයෙන් සම්පත් පරිහරණ ක්‍රියාවලිය තුළ දී ඉන්දියාවෙන් මේ රටට ආනයනය කරන ලද බනිජ් පාෂාණ වන කානීලියන් භාවිතය පිළිබඳ සාධක හමුවීම ද වැදගත් වන්නේ එම යුගයේ දී නම්බුකාර වස්තුවක් ලෙස සැලකූ මෙම පාෂාණය උපයෝගී කර ගෙන පබළු තැනූ බවට සාධක තිස්සමහාරාමයේ අකුරුගොඩින් වාර්තා වී තිබීම නිසා ය (ibid, p.26- 27). මේ ආකාරයට දකුණු පළාත තුළ මූල ඓතිහාසික සංස්කෘතියේ විකාශය වීම තුළ නිවාස පිළිබඳ තවත් සාධක කිරින්දුගොඩන, වලවගම්පත්තුව ආදී ස්ථානවලින් සෝමදේව වාර්තා කර තිබෙන අතර මේ යුගයේ දී භාවිත ගිලා මංජුසා සුසාන දෙකක් පිළිබඳව ද සෝමදේව විසින් වාර්තාකර ඇත (Somadeva, 2006, p.120).

දක්ෂිණ ශ්‍රී ලංකාවේ මුල් ඓතිහාසික සංස්කෘතිය

ශ්‍රී ලංකාවට බෞද්ධ ආගම හඳුන්වා දෙනු ලබන්නේ ක්‍රි. පූ 250 දී එනම් අදින් අවුරුදු 2500 කට පමණ පෙර සිට ය. එම සමය වනවිට අනුරාධපුරය ප්‍රධාන නගරය ලෙස ඉස්මතු වී තිබුණ අතර රණවැල්ල පෙන්වා දෙන්නේ දකුණු ශ්‍රී ලංකාවේ ද ප්‍රාදේශීය දේශපාලන බල අධිකාරියක් එ සමයෙහි ක්‍රියාත්මක වී ඇති බව ය (Ranawella, 1966). කෙසේ වෙතත් බෞද්ධාගමේ සම්ප්‍රාප්තිය සමඟ දක්ෂිණ දේශය පුරා සමාජ, දේශපාලන හා සංස්කෘතික පරිවර්තනයක් වේගයෙන් සිදු වී ඇති බව එම සාධක අනුව පෙන්වාදිය හැකි ය. විශේෂයෙන් ම ක්‍රි.පූ. 300-ක්‍රි.ව. 100 අතර මුල් ඓතිහාසික අධියේ දකුණු පළාතේ සමාජ, දේශපාලන, ආගමික හා ආර්ථික ක්‍රියාවලිය පිළිබඳ ව විමර්ශනය කිරීමේ දී ගිලා ලිපිවලට ලැබෙනුයේ ප්‍රධාන තැනකි. මුල් ඓතිහාසික යුගයට අයත් ගිලා ලිපි දකුණු පළාතේ ස්ථානගතව ඇති ස්ථාන වන්නේ කොටාදැමු හෙළ, මණ්ඩගල, දෙමටගල, සිතුල්පව්ව, ගෝනගල, සීලවකන්ද, මගුල්මහා විහාර, ආකාස වේනිය, මොඩරාගල, තිස්සමහාරාම, වවුල්කෙම, මුල්ගිරිගල ගෝවගල ආදී ස්ථානයන් ය. පරණවිතාන පෙන්වාදෙන ආකාරයට දකුණු පළාත තුළ මුල් ඓතිහාසික තාක්ෂණික සංස්කෘතියට අයත් ගිලා ලිපි 153 ක් පමණ හඳුනාගෙන තිබේ (Paranavithana, 1970, p.43-53). එම ගිලා ලිපි පිළිබඳ ව විමර්ශනය කිරීමේ දී ඒවායේ සඳහන් පදවී නාම අනුව මහරජ, පරුමක, ගමික, බත, අය ආදී විවිධ ජන කණ්ඩායම් එම ගිලා ලිපි ප්‍රදානය කර තිබේ (ibid).

මුල් ඓතිහාසික අවධියේ දක්ෂිණ ශ්‍රී ලංකාවේ සමාජ සැලසුම පිළිබඳ ව විශාල තොරතුරු ප්‍රමාණයක් මෙම සෙල්ලිපිවල අන්තර්ගත වී තිබේ. දකුණු ශ්‍රී ලංකාවේ පුළුල් භෞමික ක්ෂේත්‍රය තුළට මූල ඓතිහාසික (proto) අවධියේ ආදිත ම ජන ඇතුළුවීම් ක්‍රි.පූ. 900 තරම් ඈත කාලයක සිදු වී තිබේ (Somadeva, 2006, p.101). මෙම ජන කණ්ඩායම් බහු සම්පත් යැපුම් රටාට අනුගමනය කරන ලද අර්ධ-ස්ථාවර කණ්ඩායම් විය. ඔවුන්ගේ ජනාවාස ව්‍යාප්තවීම හා සංස්කෘතියේ වර්ධනය ක්‍රි.පූ. 900 සිට ක්‍රි.පූ. 250 දක්වා කාලයක් තුළ සිදු වී ඇත (Seneviratne,1996, p.279). ක්‍රි.පූ. 300 න් අනතුරු ව ශ්‍රී ලංකාවේ මුල් බැස ගනු ලැබූ මුල් ඓතිහාසික සංස්කෘතිය මූල ඓතිහාසික සංස්කෘතියේ ප්‍රතිච්ඡින්න පැතිකඩක් බව සුදර්ශන් සෙනෙවිරත්න පෙන්වා දී ඇත (Seneviratne, 1996, p.279). මුල් ඓතිහාසික සංස්කෘතික පිරිස දකුණු පළාත තුළ සාර්ව භූ කලාපයක ව්‍යාප්ත ව සි බව අභිලේඛන සාධක මගින් හඳුනාගත හැකිය (Paranavithana, 1970, p.43-53).

මුල් ඓතිහාසික අවධියේ සමාජ පුරාවිද්‍යාව මගින් හඳුනාගත හැකි තොරතුරු අතර ක්ෂුද්‍ර හා සාර්ව ආකාරයට සිදු කරනු ලැබූ සම්පත් අත්පත් කර ගැනීම, නිෂ්පාදන බෙදාහැරීම් ඇතුළු විශේෂ වාණිජ කටයුතු, ශ්‍රම විභජනය හා විශේෂ ප්‍රාගුණ්‍යතාව, ගබඩා පාලනය, හා වාරි කටයුතු සිදුකර ඇති බව ශිලා ලිපි තොරතුරු අනුව ගත හැකිය. එම කාර්යයන් පිළිබඳ ව කරුණු විමර්ශනය කිරීමේ දී දක්ෂිණ ශ්‍රී ලංකාව තුළ සිදු වූ විශේෂ වාණිජ කටයුතු සඳහා වෙළඳ ශ්‍රේණි ලෙස මඩුකසලිය පුරියන නම් වෙළඳ කණ්ඩායම් ක්‍රියාත්මක වී ඇති බව හම්බන්තොට දිස්ත්‍රික්කයේ ගෝනගලින් වාර්තාවන ලිපියකින් පෙනේ (Paranavithana, 1970, no.662). මුල් බ්‍රහ්මී ශිලා ලිපිවල එන පුග හෝ පුරියන යන නම්වලින් වෙළඳ සමාගම් (Corporation) හැඳින්වෙන බව පරණවිතාන අර්ථ නිරූපණය කර ඇත (*ibid*, xcix). පුග හා ශ්‍රේණි පිළිබඳ විග්‍රහ කරන මහින්ද කරුණානායක එමගින් යම් ප්‍රදේශයක මිනිසුන්ගේ අවශ්‍යතා සඳහා සැකසුන ප්‍රාදේශීය සංස්ථාවක් ශ්‍රේණි වශයෙන් නිර්මාණය වූ බව පෙන්වා දී ඇත (කරුණානායක, 1967, පි.63-76). එම කාලවකවානුව තුළ වාණිජ කටයුතුවල නියැලුණු ජන පිරිස් වනිජ, පුස, පුක, පුරිය, පුරියන ආදී නාමයන්ගෙන් හඳුන්වා තිබෙන බව ද ඔහුගේ මතය යි (*ibid*, xcvi-xcix). එසේ ම මගුල් මහා විහාරයෙන් හමුවන සෙල්ලිපියකින් මුඩ (මැණික්) කර්මාන්තය හෝ ඒ ආශ්‍රිත බනිජ සම්පත් භාවිතා කිරීමේ පුද්ගලයන් ද පිළිබඳ ව වාර්තා වී ඇත (*ibid*, no.680). ශිලාලිපිවල පුද්ගලික නාමයන් වශයෙන් මුඩ, මුඩ් යනුවෙන් සඳහන් වනපදවිවලින් මැණික් කර්මාන්තය හෝ වටිනා බනිජ පාෂාණයක් ආශ්‍රිත වාණිජ කටයුතු සංකේතවත් කරන බව පරණවිතාන පෙන්වා දී ඇත. එමෙන් ම භාණ්ඩාගාරිකවරුන් පිළිබඳ ව සිතුල්පව්වෙන් වාර්තා වීම (*ibid*, no.629) නිසා මෙම කර්මාන්ත හා වාණිජ කටයුතු මැනවින් සිදු වූ බව හඳුනාගත හැකි ය. එසේ ම ශ්‍රම විභජනය හා විශේෂ ප්‍රාගුණ්‍ය සහිත ජන පිරිස් ලෙස ආචාරීන් පිළිබඳ ව ද සිතුල්පව්වෙන් වාර්තා වේ (*ibid*, no.604). මීට අමතර ව පාලන කටයුතුවල නියැලී පිරිස් වන මහරජ, සෙනපති, ගමණි වැනි තනතුරු දැරුවන් පිළිබඳ ව කිස්සමහාරාමයෙන්, ගෝනගලින්, කොරවක්ගලින්, කොටාදැමුහෙලින් වාර්තා වේ (*ibid*, p.43-53). මේ ආකාරයට දකුණු පළාත තුළ මුල් ඓතිහාසික අවධියේ දී ඉතා සංවිධිත සමාජ පෙළ ගැස්මක් ක්‍රියාත්මක වී ඇති ආකාරය මෙම ලේඛනගත තොරතුරුවලින් මැනවින් පැහැදිලි වේ. ඒ අනුව දක්ෂිණ ශ්‍රී ලංකාවේ මානව සම්භවයේ ආරම්භය හා විකාශය ප්‍රාග් ඓතිහාසික යුගයෙන් ආරම්භව මූල හා මුල් ඓතිහාසික යුගවලදී සමාජ සංවර්ධනය හා තාක්ෂණයේ දියුණුව සමග විශාල වර්ධනයක් ලබා ඇති බව මේ අනුව පෙන්වාදිය හැකි ය. එසේ ම ශ්‍රී ලංකාවේ ආදිත ම මානව සම්භවය සහිත සාධක දකුණු පළාත තුළින් වාර්තාවන බැවින් ශ්‍රී ලංකාවේ ඉතිහාසයට සම්බන්ධ සුවිශේෂ ස්ථානයක් දක්ෂිණ ශ්‍රී ලංකාවට හිමි ව ඇති බව මෙම පුරාවිද්‍යා සාධක අනුව පෙන්වාදිය හැකි ය.

ආශ්‍රිත ග්‍රන්ථ හා ලිපි

අදිකාරි, ජී., 2003. රුහුණු මාගම්පත්තුවේ ප්‍රාග් තොරතුරු. *අපේ හාමුදුරුවෝ. උණවිටුනේ රතනජේති ස්වාමීන්ද්‍ර උපාය*, හෝමාගම: සෙනවිරත්න ප්‍රින්ටර්ස්.

කරුණානායක, ආර්.එම්., 1967. පුගල ශ්‍රේණිය හා මුදල්. *ලබුනේන්ගොඩ වන්දුරතන, සංස්. ගයිගර් සමරු කලාපය. කොළඹ 10: ධාරා පාලි සඟරා සම්පාදක මණ්ඩලය*, පි.67-76.

2007. The Pre history and Proto history of Sri Lanka. *The Art and Archaeology of Sri Lanka*, Colombo 07: Central Cultural fund.

Cooray, P.G., 1984. *An Introduction to the Geology of Sri Lanka (Ceylon)*, Colombo: National Museums of Sri Lanka.

Campakalakshmi, K., and s. Gopal, 1996 ed. peripheral Regions and Marginal Communities Towards an Alternative Explanation of Early Iron age Maternal and social Organization in Sri Lanka. *Tradition Dissent and Ideology : Essay in Honor of Romila Thapar*, Oxford University Press. p. 265-312.

2007. The Archaeology of the Megalithic Black and Red Ware Complex in Sri Lanka. *The Art And Archaeology of Sri Lanka*, Colombo 07: Central Cultural Fund.

2003. *The Quaternary of Sri Lanka*, Geological Survey and Mine Bureau (Centenary Publication 1903-2003).

Deraniyagala, S.U., 1992. *The Prehistory of Sri Lanka: An Ecological Perspective*. Colombo: Archaeological Survey Department.

2004. *Pre historic basis for the rise of Civilization in Sri Lanka and Southern India*, Second vesak commemoration Lecture, Chennai:Tamil Nadu.

Paranavitane, S., 1970. *Inscription of Ceylon*. Colombo: Department of Archaeological Survey Department. Vol I.

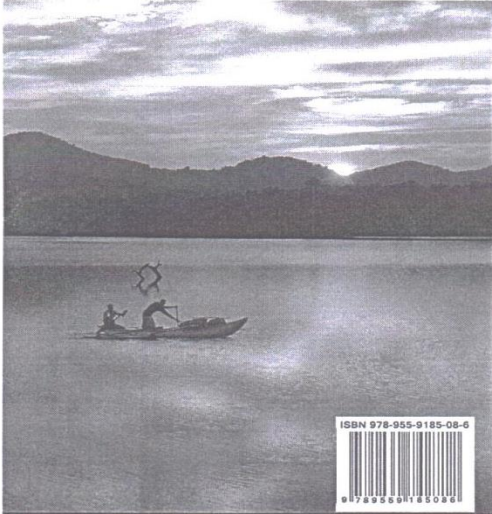
Parker, H., 1884. Report on Archaeological Discoveries at Tissamaharama. In: *Journal of the Ceylon Branch of the Royal Asiatic Society*, Vol viii 1883-1884, p.1-97, reprint 1998. Delhi, reprint 1984. New Delhi.

Ranawella, S, 1966., *Political History Rohana From 991-1255 A.D. Thesis presented of Doctor of philÉophy*. University Of Ceylon.

Seneviratne, S., 1984. The Archaeology of the Megalithic Black and Red Ware Complex in Sri Lanka. *Ancient Ceylon*, No.5, p.237-305.

Somadeva, R., 2006. *Urban Origins in Southern Sri Lanka: African and Comparative Archaeology and Ancient History*. Sweden: Uppsala University.

Weisshaar, H. J., H. Roth., and H.Wijayapala., eds. 2001. *Ancient Ruhuna*, Sri Lankan German Archeological Project in Southern Province, vol . I (Materialien Zur Allgemeinen und vergleichenden Archaeologies 58) Mainz.

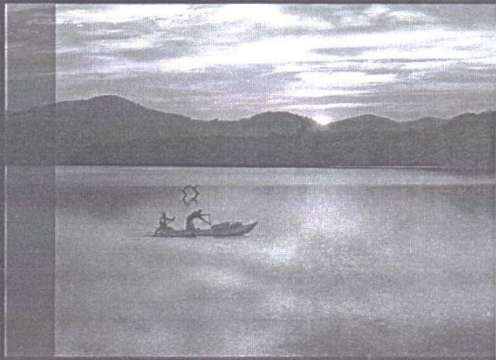
ISBN 978-955-9185-08-6

මහවැලි කෙටුම්පත් ප්‍රකාශනායතන

හෙළ වාරි පුරාවත

හෙළ වාරි පුරාවත

ශ්‍රී ලංකාවේ වාරි විකේන්ද්‍රයේ අධ්‍යයන, ප්‍රකාශන සහ පිරිසිදුකිරීමේ මධ්‍යස්ථානයේ විකේන්ද්‍රයේ පිටුවකි.

මහවැලි කෙටුම්පත් ප්‍රකාශනායතන

පටුන

උපදේශක මණ්ඩලය
 ලේඛක වගකුග
 පටුන
 අතිගරු ජනාධිපතිතුමාගේ පණිවිඩය
 අධ්‍යක්ෂ ජනරාල්වරයාගේ පණිවිඩය
 මහවැලි කේන්ද්‍රයේ අධ්‍යක්ෂවරයාගේ පණිවිඩය
 උපදේශක මණ්ඩලයේ සටහන
 සංස්කාරක සටහන

01. ශ්‍රී ලංකාවේ වාරි කර්මාන්තය ස්ථාපිත වීම සහ එහි විකාශනය	1-14
02. ශ්‍රී ලංකාවේ වාරි ඉතිහාසය අනුරාධපුර යුගය	15-28
03. ශ්‍රී ලංකාවේ වාරි ඉතිහාසය පොළොන්නරු යුගය	29-46
04. ශ්‍රී ලංකාවේ වාරි ඉතිහාසය සංක්‍රාන්ති යුගය	47-53
05. ශ්‍රී ලංකාවේ වාරි ඉතිහාසය පෘතුගීසි ලන්දේසි යුගය	55-63
06. ශ්‍රී ලංකාවේ වාරි ඉතිහාසය ඉංග්‍රීසි යුගය	65-71
07. නිදහසින් පසු යුගයේ ශ්‍රී ලංකාවේ වාරි කර්මාන්තයන්හි විකාශනය	73-108
08. අභිලේඛණ ආශ්‍රයෙන් හෙලිවන පුරාණ වාරි කර්මාන්ත	109-123
09. පුරාණ අනුරාධපුර හා තදාශ්‍රිත ප්‍රදේශයේ ජල කළමනාකරණ ක්‍රමවේදයන්	125-145
10. ශ්‍රී ලංකාවේ පුරාණ වාරි තාක්ෂණය	147-175
11. මහවැලි දෝණියේ භූ භෞතික සාධක	177-185
12. මහවැලි දෝණියේ පුරාණ වාරිමාර්ග සංවර්ධන කටයුතු	187-197
13. මහවැලි මහ සැලැස්ම පසුබිම හා ඒ යටතේ සිදුවූ සංවර්ධන ව්‍යාපෘති	199-228
14. කඩිනම් මහවැලි සංවර්ධන වැඩසටහන හා ඊට අදාළ මූලස්ථිති ඉදිකිරීම	229-257
15. 1990 පසු යුගයේ මහවැලි සංවර්ධන වැඩසටහනට අදාළ සංවර්ධන කාර්යයන්	259-270
16. වාරිමාර්ග ආඥාපණන හා එහි විකාශනය	271-281
17. එදා මෙදාතුර ශ්‍රී ලංකාවේ සහභාගිත්ව වාරි කළමනාකරණය	283-289
18. වාරි කර්මාන්තය හා බැඳුණු ජනශ්‍රැතිය	291-303
19. වාපි කර්මාන්තය හා භාෂාව	305-311
20. කෘෂිකර්මාන්තය හා භාෂාව	313-323
21. කෘෂිකර්මාන්තය /වාරිකර්මාන්තය හා බැඳුණු පුද පූජා හා සිරිත් විරිත්	325-338
22. වාරිකර්මාන්තය හා බැඳුණු පුද පූජා හා සිරිත් විරිත්වල විද්‍යාත්මක පසුබිම	339-352
23. වාරි කර්මාන්තය හා බැඳුණු අන්තර් ජාතික ආයතන	353-368
24. ශ්‍රී ලංකාවේ වාරි ක්‍ෂේත්‍රයේ අනාගත අභියෝග	369-378

පුරාණ අනුරාධපුර නගරය හා තදාශ්‍රිත ප්‍රදේශයේ ජල කළමනාකරණය

ඩී. කුසිත මෙන්දිස්

ප්‍රවේශය

නූතන දියුණු ශිෂ්ටාචාරය ඉදිරියේ පැරණි වාසි කර්මාන්තයේ උත්කර්කර බවක් ඒවා නිර්මාණය කළ ඉංජිනේරුවන්ගේ බුද්ධිමහිමයක් නොසැලී තිබේ. ඒ ක්‍රම සහ විධි යල් පැනගිය ඒවා බවට පත් නොවේ (බ්‍රෝගියර් 1999:156). ශ්‍රී ලංකාවේ වාරි කර්මාන්තය එහි තාක්‍ෂණයේ ඇති හසල බව බ්‍රෝගියර් දුටුවේ ඉහත අයුරිනි. ජලය මිනිසා මෙන් ම මිහිපිට වාසය කරන සියලු ජීවී කොටස් හා අත්‍යන්තයෙන් බැඳී පවතින සම්පතකි. ඒ අතිශය වටිනාකමකින් යුත් මානවයාට අත්‍යවශ්‍ය ම දෙයක් වූ ජලය කළමනාකරණය කර ආරක්‍ෂා කිරීම ශ්‍රී ලංකාවේ ආරම්භ වන්නේ අනාදිමත් කාලයක සිට ය. ශ්‍රී ලාංකේය සංස්කෘතියේ පදනම ජලය මුල් කර ගනිමින් ආරම්භ වන්නේ ප්‍රාථමික ජනසමාජ මට්ටමේ දී බව මේ පිළිබඳ ව විමර්ශනය කිරීමේ දී හඳුනා ගත හැකි ය.

ශ්‍රී ලාංකේය සංස්කෘතියේ නිඛිරිගෙය ලෙස සැලකෙන අනුරාධපුර නගරය ආශ්‍රිත අතීත ජල පරිභෝජනය හා කළමනාකරණය පිළිබඳ ව සාකච්ඡා කිරීමේ දී එහි සමාරම්භය ප්‍රාථමික ජන සමාජ මට්ටමින් ආරම්භ ව දියුණු ජනසමාජ මට්ටමක් දක්වා වර්ධනය වූ ආකාරය අනුරාධපුරයේ ක්‍රියාත්මක වූ තාක්‍ෂණික සංස්කෘතික අවධි ඇසුරෙන් හඳුනාගැනීමට අවකාශ සැලසේ. එබැවින් මේ රචනය මඟින් සිදුකරනු ලබන්නේ ප්‍රාග් ඓතිහාසික මධ්‍යශිලා අවධියේ සිට මධ්‍ය ඓතිහාසික අවධිය දක්වා කාලය තුළ පුරාණ අනුරාධපුර නගරය හා තදාශ්‍රිත ප්‍රදේශයේ ජල පරිභෝජනය හා කළමනාකරණ කටයුතු සිදු වූ ආකාරය පිළිබඳ ව විමර්ශනය කිරීම ය.

විමර්ශනය

අනුරාධපුර මුල් මානව ජනාවාස වීම සඳහා ජලයේ උපයෝගිතාවය

පුරාණ අනුරාධපුරය ඇසුරෙන් ජලයේ උපයෝගිතාව හා කළමනාකරණ කටයුතු පිළිබඳ ව සාකච්ඡා කිරීමේ දී අනුරාධපුර මානව ජනාවාස වීම සම්බන්ධ ව දැක්වෙන තාක්‍ෂණික සංස්කෘතික අවධි හඳුනාගෙන ඒ ඔස්සේ සාකච්ඡා කිරීම වැදගත් වේ. දැනට සිදු කර ඇති පුරාවිද්‍යා පර්යේෂණ අනුව පුරාණ අනුරාධපුරය ඇසුරෙන් ක්‍රියාත්මක වූ තාක්‍ෂණික සංස්කෘතික අවධි විද්‍යාත්මක දින නියම කිරීම් ඔස්සේ හඳුනාගෙන ඇත්තේ පහත සඳහන් ලෙස ය.

1. මධ්‍ය ශිලා සංස්කෘතික අවධිය (Mesolithic Culture Period) - ක්‍රි.පූ. 3900
2. පූර්ව ඓතිහාසික යකඩ යුගය (Proto Historic Period) - ක්‍රි.පූ. 900-250
3. මුල් ඓතිහාසික අවධිය (Early Historic Period) - ක්‍රි.පූ. 250-ක්‍රි.ව100
4. මධ්‍ය ඓතිහාසික යුගය (Middle Historic Period) - ක්‍රි.ව.100-400 (Deraniyagala 1992:729).

අනුරාධපුරය ඇසුරෙන් පුළුල් කාලපරාසයක අවකාශගත කර ඇති මේ තාක්‍ෂණික සංස්කෘතික අවධි වෙන්වෙන් ලෙස වර්ග කර ඇත්තේ ඒ සංස්කෘතීන්ට අදාළ තාක්‍ෂණයේ ගුණාත්මක හා ප්‍රමාණාත්මක ස්වරූපය අනුව ය. ඒ නිසා අනුරාධපුර ජල කළමනාකරණ කටයුතු

පිළිබඳ ව සාකච්ඡා කළ යුත්තේ ද ඒ ඒ සංස්කෘතික අවධි තුළ ක්‍රියාත්මක වූ තාක්ෂණය ඔස්සේ සමාජය ලබා තිබූ තාක්ෂණයේ ගුණාත්මක සහ ප්‍රමාණාත්මක වර්ධනය සමග ය. කෙසේ වෙතත් අනුරාධපුර තාක්ෂණික සංස්කෘතික අවධි එකිනෙක අනුපිළිවෙලින් ක්‍රියාත්මක වී ඇති බව පැහැදිලි වන්නේ අනුරාධපුර ඇතුළුපුරයේ සිදු කර ඇති පුරාවිද්‍යා පර්යේෂණ මඟින් හඳුනා ගන්නා ලද භෞතික සංස්කෘතික තොරතුරු (Material Culture) ඔස්සේ ය.

අනුරාධපුර නගරය හා තදාශ්‍රිත ප්‍රදේශයේ ජීවත් වූ මානවයා ජලය හා ගනුදෙනු කිරීම ආරම්භ කරන්නේ ප්‍රාග් ඓතිහාසික මධ්‍යශිලා අවධියේ ය. වාරි කර්මාන්තයේ ප්‍රගමනයට බලපෑ සමාජ පුරාවිද්‍යාත්මක අවකාශය හඳුනාගැනීමේ දී ප්‍රොටෝ ඓතිහාසික අවධියේ (Proto Historic Period) මෙරට ජනාවාසකරණය සම්බන්ධයෙන් විමර්ශනය කිරීමට සිදු වේ (විතානාච්චි 2012a: 246). අදින් අවුරුදු 5900 දී (ක්‍රි.පූ 900) අනුරාධපුර මුල් මානව ජනාවාස පිහිටුවා ගනු ලැබූ මධ්‍යශිලා සංස්කෘතියට අයත් ජනයා පිළිබඳ මුල් ම සාධක අනුරාධපුර ඇතුළුපුරයේ AG 69, AG 85 යන කැණීම්වලින් අනාවරණය කර ගැනීමට හැකියාව ලැබී ඇත (දැරණියගල 1972: 61-64; 1992). එසේ ම ජේතවනය හා වෙස්සගිරිය (පුරාණ ඉසුරුමුණිය) ආශ්‍රිත ව සිදු කරනු ලැබූ කැණීම්වල දී ද ප්‍රාග් ඓතිහාසික මධ්‍යශිලා සංස්කෘතියට අයත් මානව කෘතක සාධක වන ශිලා මෙවලම් හමු වී (මැන්දිස් 2009: 14-17; 2010: 320) තිබීම නිසා මේ තාක්ෂණික සංස්කෘතික පිරිස අනුරාධපුරයේ පුළුල් පාරිසරික කලාපයක ජීවත් වූ බව පෙනේ. දඩයම හා එකතු කිරීමේ ආර්ථිකයක් ක්‍රියාත්මක කළ මේ යුගයේ මිනිසුන්ට තමන් භාවිත කළ තාක්ෂණය අනුව පරිසරය මෙල්ල කිරීමට අවකාශය නොතිබූ බැවින් ජලය එක් රැස්කර කළමනාකරණය සඳහා දැනුම තිබූ බව නොපෙනේ.

පුරාණ අනුරාධපුර නගරය හා තදාශ්‍රිත ප්‍රදේශයේ ක්‍ෂුද්‍ර පාරිසරික ක්ෂේත්‍රය ගත් කල වියළි තැනිතලා පහත් බිම් කලාපයට අයත් වේ (Fernando 1967: 43-47). මේ පාරිසරික පද්ධතිය තුළ පශ්චාත් වාතුර්තික අවධියේ දී ප්‍රාග් ඓතිහාසික මධ්‍යශිලා මිනිසුන්ගේ ජන ඝනත්වය වර්ග කිලෝ මීටර් එකකට 0.8 සිට 0.25 දක්වා වූ බව පුරාවිද්‍යාඥයන් විසින් අනුමාන කර තිබේ (Deraniyagala 1992: 412). එ බැවින් මෙවැනි වියළි පරිසරයක් තුළ මානව ජීවිතාව පවත්වාගෙන යෑම සඳහා අත්‍යවශ්‍ය කාරණයක් වන්නේ ජලය යි. ප්‍රාග් මානවයාට ජීවත් විය හැකි ස්වාභාවික ලෙන් ආවරණ (Rock Selter) පුරාණ අනුරාධපුර නගරය හරහා උතුරු දකුණු දෙසට දිවෙන පාෂාණ උද්ගතය ආශ්‍රිත ව හමු වේ. මූලාශ්‍රයවල දිගුපහණ හෝ දීඝපාෂාණය යන පාෂාණ බණ්ඩය ලෙස (මච. xv:123; බෝවගැ.). මෙය හඳුන්වා ඇත. මේ නිසා පහසුවෙන් ජීවත් විය හැකි ස්වාභාවික ගල් ලෙන් පද්ධතියක් එක් අතකින් පැවතීමත් දීඝ පාෂාණයට නැගෙනහිර දෙසින් කි.මී 0.5 දුරින් පාෂාණයට සමාන්තර ව උතුරු දකුණු දිශානුගත ව ගලා යන කොළොම්හොය (මල්වතු ඔය) වර්ෂය පුරා නොසිදෙන ජල ධාරිතාවයකින් රඳවාගෙන ගලායාමත් ප්‍රාග් ඓතිහාසික මිනිසාගේ ජල පරිභෝජන අවශ්‍යතා සපුරා ගැනීමට පහසු විය. ගංගාවක් දීඝ පාෂාණයක් නිසා අනුරාධපුර පැරණි නගරයේ භූ පිහිටීම නීතින ප්‍රදේශයෙන් තරමක් උස් ව පිහිටන අතර, දීඝපාෂාණයෙන් බටහිර භූ බණ්ඩය පාෂාණ උද්ගතයේ පිහිටීම නිසා තැනින් තැන සමෝච්ච විවිධත්වයක් සහිත රැළි භූමි නිර්මාණයට හේතු වී ඇත (මැන්දිස් 2010:296). මේ සමෝච්ච විවිධත්වය අනුව සැකසී ඇති භූ රූපණය නිසා ස්වාභාවික භූ පනත (Hollow) නිර්මාණය වන අතර, ප්‍රාග් ඓතිහාසික මානවයාට මෙවැනි භූ පනත තුළ වර්ෂාවෙන් රැස් වන ජලය ඉතා පහසුවෙන් පරිභෝජනය කිරීමට හැකියාව ලැබේ (විතානාච්චි 2014:76). ඉතා මෑතක මල්වතු ඔයේ සිට වෙස්සගිරිය හරහා තිසා වැවේ වැව් තාවල්ල දක්වාත් මල්වතු ඔයේ සිට ජේතවන විහාරය හා මහාවිහාරය හරහා අභය වැවේ (බසවක්කුලම) වැව් තාවල්ල දක්වාත් සිදු කරනු ලැබූ බිම් මැනීම් ආශ්‍රිත ව සකස් කරනු ලැබූ හරස්කඩ සැලැසුම (Cross Section) අනුව මේ පුරාණ වැව් දෙක ම ස්වාභාවික භූ පනතවල පිහිටන බැව් හඳුනාගන්නා ලදී. (බලන්න රූපසටහන 01)මේ භූ මැනුම්වලට අමතර ව වර්තමාන බුලංකුලම (ගාමණිවාසී) හා පෙරිමියම්කුලම (ජයවාසී) වැව් ආශ්‍රිත ව සිදු කරනු ලැබූ ක්ෂේත්‍ර සමීක්ෂණවල දී ද පැහැදිලි වූයේ දීඝ පාෂාණය නිසා නිර්මාණය වූ ස්වාභාවික භූ පනතවල එම වැව් ස්ථානගත ව

ඇති බව ය (මැන්දිස් 2010:290-297). එබැවින් වර්තමාන වෙස්සගිරියේ සිට විජයාරාමය විහාරය දක්වා කි.මී 5ක පමණ රේඛීය දුරට විහිදෙන භූමිය ආශ්‍රිත ව ස්වාභාවික ව භූ පතන ආශ්‍රිත ජලයේ උපයෝගීතාව ප්‍රාග් ඓතිහාසික මධ්‍ය ශිලා මිනිසුන්ගේ ජීවන පැවැත්ම අනුරාධපුරයේ තහවුරු වීමට ප්‍රධාන වී ඇති බව මේ අනුව පෙන්වා දිය හැකි ය.

පූර්ව ඓතිහාසික අවධියේ අනුරාධපුර ජල කළමනාකරණය

අනුරාධපුරයේ පූර්ව ඓතිහාසික සංස්කෘතියේ මුල් බැස ගැනීම ක්‍රි.පූ. 900න් පසු ව සිදු වන බව හඳුනා ගෙන ඇත (Deraniyagala 1992:729). යකඩ තාක්ෂණය භාවිත කළ මිනිසුන් ප්‍රථම වරට අනුරාධපුරයේ ජනාවාස පිහිටුවා ගනු ලබන්නේ ද ප්‍රාග් ඓතිහාසික මානවයන් විසින් ජනාවාස පිහිටුවා ගනු ලැබූ මල්වතු මය නිම්නයේ ය. ක්‍රි.පූ. 900 සිට ඒ සංස්කෘතියේ තාක්ෂණික වර්ධනයන් අදියර කිහිපයක් තුළ ක්‍රි.පූ. 250 දක්වා ක්‍රියාත්මක වී ඇති අතර ඒ තාක්ෂණික සංස්කෘතික පරිවර්තන අදියර කිහිපය අනුරාධපුර ජල කළමනාකරණ කටයුතුවල සංවර්ධනයට ද බලපා ඇත. පූර්ව ඓතිහාසික අවධියේ ආරම්භක වකවානුව ප්‍රාථමික යකඩ යුගය (Proto Historic Iron Age) ක්‍රි.පූ 900-600 කාලයේ ක්‍රියාත්මක වී ඇත. ඉන් පසු ව එහි පරිවර්තනයක් ක්‍රි.පූ. 600-500 කාලයේ සිදු වී ඇත්තේ පදනම් මුල් ඓතිහාසික යුගය (Basal Early Historic) තුළිනි. මේ සංස්කෘතියේ සංවර්ධනාත්මක අවධිය ක්‍රි.පූ. 500-250 කාලයේ දී පහළ මුල් ඓතිහාසික අවධිය (Lower Early Historic) දක්වා අනුරාධපුරයේ ක්‍රියාත්මක ව ඇත්තේ තාක්ෂණික දියුණුවේ පරිවර්තනය සමඟ ය (එම).

පූර්ව ඓතිහාසික සංස්කෘතියේ අනුරාධපුරයේ ජීවත් වූ මිනිසුන් වී ගොවිතැන, සතුන් හිලෑ කිරීම හා එඬේර කටයුතු පවත්වා ගෙන යෑම, කාල රක්ත වර්ණ මැටි බදුන් (BRW) හා කළු මැටි භාණ්ඩ (BW) නිපදවීම සම්බන්ධ පිඟන් මැටි කර්මාන්තය, ලෝහ වැඩ, නිම් පබළු නිෂ්පාදනය, හා ග්‍රාමීය ජනාවාස ක්‍රියාත්මක කරන ලද තාක්ෂණික සංස්කෘතික පිරිසකි (Senaviratne 1984:237-306; සෙනවිරත්න 1996:12, Deraniyagala 1992:712). මේ ජන කණ්ඩායම මල්වතු මය නිම්නයේ ජනාවාස පිහිටුවා ගැනීමෙන් අනතුරුව ඔවුන් ජල පරිභෝජනය හා ජල කළමනාකරණය සඳහා ප්‍රධාන කාරණා කිහිපයක් මුල් කර ගෙන ඇති බව පෙනේ.

1. වී ගොවිතැන සඳහා මෙන් ම පරිභෝජන අවශ්‍යතා සඳහා ඉතා සරල තඩාගයක ජලය රඳවා ගැනීම
2. මැටි බදුන් කර්මාන්තය, නිම් පබළු කර්මාන්තය ඇතුළු ශිල්ප කර්මාන්ත පවත්වා ගෙන යාම සඳහා හා පරිභෝජන කටයුතු සඳහා ජලය භාවිත කිරීම.
3. එඬේර කටයුතු පවත්වා ගෙන යෑමට අවශ්‍ය ජලය රඳවා තබා ගැනීමට තාවකාලික ව වැටි, වේලි ඉදි කර අවශ්‍යතා සපුරා ගැනීම.
4. ජනප්‍රේමයේ ප්‍රසාරණය සමඟ ස්වාභාවික වැටි හා උස්භූමි උපයෝගී කර ගෙන කුඩා වැටි තනා අහස් දිය රැස් කර ගැනීම (විතානාවලි 2012b: 357-8).

වියළි කලාපයෙන් ආරම්භ වන මල්වතු මය පෝෂක ප්‍රදේශ දිවයිනේ දෙවැනි විශාලතම ගංගා පෝෂක ප්‍රදේශය වන අතර, එය වර්ග කි.මී 3246ක භූමි ප්‍රමාණයක පැතිර පවතී (විතානාවලි 2010:209). ඊසාන දිග මෝසමින් වාර්ෂික ව සහ මීටර් මිලියන 4592ක ජල ප්‍රමාණයක් මල්වතු මයට එක් වන අතර, ඉන් 12%ක ප්‍රමාණයක් වාර්ෂික ව මුහුදට ගලා බසී (එම). අනුරාධපුර පුරාණ නගරය හරහා ගලා බසින මල්වතු මය පූර්ව ඓතිහාසික අවධියේ මානවයාගේ ජල අවශ්‍යතාව එක්

අතකින් සපුරා තිබුණ ද වෙනත් බොහෝ අවශ්‍යතා සඳහා ඒ ජලය ප්‍රමාණවත් නොවූ බැවින් අහස් ජලය ගබඩා කර ගැනීම සඳහා ජල කළමනාකරණ කටයුතු සිදු කරන ලදී. ඒ සඳහා වැව මුල් වූ බව පෙනේ. ක්‍රි.පූ 900 සිට 250 අතර කාලය වන විට මේ සංස්කෘතියේ ඇති වන ජන රේඛනයේ ප්‍රසාරණය සමඟ ඇතුළු නගරයේ වාසභූමි පිහිටුවා ගත් ප්‍රජාව ඉන් පිටත භූමි කරා සංක්‍රමණය වී, ඒ භූමි ආශ්‍රිත ව ජනාවාස පිහිටුවා ගෙන ඇත. මේ බව තහවුරු වන කරුණු පසුගිය වසර 10ක කාලය තුළ අනුරාධපුර ඇතුළු නගරයෙන් පිටත සිදු කළ පුරාවිද්‍යා කැණීම්වල දී හඳුනා ගෙන ඇත. ජේතවන ක්‍ෂුද්‍ර ක්ෂේත්‍රය හා වෙස්සගිරිය ක්‍ෂුද්‍ර ක්ෂේත්‍රය ආශ්‍රිත ව සිදු කළ කැණීම්වල දී එම භූමි ආශ්‍රිත ව පූර්ව ඓතිහාසික යුගයේ සංස්කෘතික පිරිස වාසභූමි පිහිටුවා ගැනීම පිළිබඳ සාධක හමු වී ඇත (මැන්දිස් 2009:17-21 ; Mendis 2008:46-59 ; මැන්දිස් 2008:16-20).

මේ ආකාරයට ක්‍ෂුද්‍ර පාරිසරික ක්ෂේත්‍රවලට මිනිසුන් සංක්‍රමණය වීම සමඟ ම ඔවුන්ගේ ජල පරිභෝජන අවශ්‍යතාව යන් හා උපයෝගීතාවන් වෙනස් වන අතර, ඒ නිසා ම ඔවුන් ජල කළමනාකරණයට යොමු වී ඇති බව පෙනේ. අප ඉහත දී පෙන්වා දී ඇති ආකාරයට ප්‍රාග් ඓතිහාසික අවධියේ මධ්‍යධිලා මානවයන් විසින් සිය ජල පරිභෝජන කටයුතු සඳහා භාවිත කරන ලද අහස් ජලය රැස් වන ස්වාභාවික භූ පතන පූර්ව ඓතිහාසික අවධියේ කෙටි වේලි බැඳ වැව් බවට පත් කිරීම හඳුනා ගත හැකි ය. වෙස්සගිරියේ සිට තිසාවැව දෙසටත්, ජේතවනයේ සිට අභයවැව දක්වාත් භූමියේ සමෝච්ච විවිධත්වය නිරීක්ෂණය කිරීමෙන් හා බිම් මැනුම් මගින් මේ පිළිබඳ ව පැහැදිලි වන අතර, මේ ස්වාභාවික භූ පතන අවම වශයෙන් අතින් බඳින ලද කෙටි වේලි ඔස්සේ වැව් බවට පත් කර ඇති බව පැහැදිලි වේ. මේ සඳහා කැපිපෙනෙන ලෙස දීර්ඝකාලයක් තිස්සේ මානව සාධකයේ භූමිකාව බලපාන අතර, ම අවකාශීය සංස්කෘතික රටාවන් හා එහි සහසම්බන්ධතාව මැනවින් වැදගත් වී ඇත (මැන්දිස් 2010:315). විශේෂයෙන් ම ඇතුළුපුරයේ වාසභූමි පිහිටුවා ගනු ලබන පූර්ව ඓතිහාසික අවධියේ ජනතාව අභයවැව භූ පතනය ඇසුරින් වේලි බැඳ ජලය රැස් කර තබා ගැනීමට කටයුතු කර ඇත්තේ කෘෂිකාර්මික කටයුතු සඳහා බවට උපකල්පනය කළ හැකි ය. එසේ ම වෙස්සගිරිය පුළුල් නිම්න ප්‍රදේශය තුළ ද වර්තමාන තිසාවැව පිහිටන භූ පතනය ආශ්‍රයෙන් කෘෂිකාර්මික කටයුතු සඳහා ජලය කළමනාකරණය සඳහා කුඩා වැවක් ඒ ප්‍රදේශයේ ඔවුන් නිර්මාණය කරන්නට ඇති බව උපකල්පනය කළ හැකි වන්නේ සාර්ව භූමියේ පිහිටීමත් කෘෂි කර්මාන්තයට හිතකර පාංශු කලාපය එම භූමියේ පැවතීමත් නිසා ය. එමෙන් ම මෙය නිශ්චිත ලෙස තහවුරු කර ගත හැක්කේ මූල ඓතිහාසික සංස්කෘතිය පිළිබඳ ව තොරතුරු VGHLEx.02 කැනීමෙන් හමු වී තිබීම නිසා ය (Mendis 2008:17-21). ඒ අනුව මල්වතු මය බටහිර නිම්නය තුළ පූර්ව ඓතිහාසික සමය වන විට ප්‍රධාන වශයෙන් කුඩා වැව් තුනක් කෘෂිකර්මාන්තයට හා එඬේර කටයුතු පවත්වා ගෙන යෑම සඳහාත් පරිභෝජන අවශ්‍යතා සඳහාත් ස්ථාපිත ව තිබූ බව පෙනේ. විශේෂයෙන් ඇතුළුපුරයෙන් හමු වන ඔරිස්සා සැටයිවා වී වර්ගය ක්‍රි.පූ. 600-800 කාලයේ දී අනුරාධපුර පැරණි නගරය ආශ්‍රිත භූමියේ වගා කළ බව දැරණියගල හඳුනා ගෙන ඇත. එසේ ම වන්දුරන්න පෙන්වා දෙන ආකාරයට ඇතුළු පුරයේ සත්ත්ව ගහකරණය පිළිබඳ ව සාධක හමු වන අතර, ඒ අතරින් ගවයා සහ ඌරා ප්‍රධාන වේ (වන්දුරන්න 2009).

මේ සම්බන්ධ ව තවදුරටත් විමර්ශනය කිරීමේ දී මූලාශ්‍රය සාධකවලින් ද ඒ පිළිබඳ ව තොරතුරු සපයාගත හැකි ය. මහාවංසයේ සඳහන් වන ආකාරයට අනුරාධපුරය ඇසුරෙන් ජලය ගබඩා කිරීම සඳහා වැවක් ඉදි කළ බව සඳහන් වන්නේ ක්‍රි.පූ 5 වැනි සියවසේ දී ය. එහි විස්තර වන ආකාරයට විජය සමඟ ඉන්දියාවේ සිට මෙරටට පැමිණි අනුරාධ නම් ඇමැති විසින් වැවක් ඉදි කළ බව සඳහන් වන්නේ මෙසේ ය: ඒ ආර්ය තොමෝ දකුණු දිගින් වැවක් කරවීය යනුවෙනි (ම.ව. ix: 11). මූලාශ්‍රය තවදුරටත් විස්තර කරන ආකාරයට මින් පසු අනුරාධපුරයේ වැව් ඉදි කිරීම පිළිබඳ ව සඳහන් වන්නේ පණ්ඩුකාභය රාජ සමයේ දී ය. ඒ රජුගේ රාජ කාලයට අදාල විස්තරය මෙසේ සඳහන් වී තිබේ: ශිරිකණ්ඩ සිව නම් බිරින්ද පියහුද නොමරවා ගල්කඩ රට ම ඔහුට දුන්නේය. ඒ විල කණවා බොහෝ දිය ඇති කළේය. ජයලත් කළ දිය නෑ හෙයින් එය ජයවැව නම් වී නුවරට නැගෙනහිර කාලවේල යකු දෙවොල ද අභයවාසි යටහාගයේ විතුරාජ යකු ද වාසය කරවීය (එම.: x:

84). මහාවංසයේ සඳහන් වන ආකාරයට අනුරාධපුරයේ ඉදි කළ පළමු වැව අභය වාපි බව අයිවර්ස් විසින් ද පෙන්වා ඇත (අයිවර්ස් 2004:75).

මහාවංසය ඇතුළු මූලාශ්‍රය විස්තර කරන මේ කාලපරාසය අයත් වන්නේ මූල ඓතිහාසික සංස්කෘතියේ පහළ මුල් ඓතිහාසික යුගය (Lower Early Historic) ක්‍රි.පූ 500-250 කාලයට වේ. ඒ අනුව කුලනාත්මක ලෙස මේ පිළිබඳ ව විමර්ශනය කිරීමේ දී මැනවින් පැහැදිලි වන්නේ පුරාවිද්‍යාත්මක සන්දර්භයන් සමඟ මූලාශ්‍රය ප්‍රභවයන් මනාව ගැළපෙන බව යි. විශේෂයෙන් **ජය වැව කිසා වැව** හෝ **අභය වැව** ඒ ස්ථානවල ස්ථාපිත කිරීමට නම් එම වැව්වල උපයෝගිතාව කෘෂි කටයුතුවලට හා පරිභෝජන කටයුතුවලට සම්බන්ධ විය යුතු ය. එසේ වන්නේ නම් එයට අවශ්‍ය කරන ජනපද අනිවාර්යයෙන් ම ඒ ආසන්නයේ පිහිටිය යුතු ය. එය එසේ වන බව පැහැදිලි වන්නේ අභය වැව හෝ ජයවැව සඳහා අනුරාධපුර ඇතුළුපුර ජනපදයේ ජනතාවට හා ජේතවන විහාර භූමියේ පදිංචිව සිටි ජනතාව (විහාරය ස්ථානගත වීමට ප්‍රථම) එම වැව ආශ්‍රිත ජලය පරිභෝජනය කරන්නට ඇති බව ය. එසේ ම වෙස්සගිරියේ නිවැසි මූල ඓතිහාසික ජනතාව කිසාවැව විශාල වීමට ප්‍රථම කුඩා වැවක් තනා එය භාවිත කරන්නට ඇත. මූල ඓතිහාසික සමයේ වාසභූමි හා වළලෑම් ආශ්‍රිත ව මෙන් ම එහි සමාජ පුරාවිද්‍යාව පිළිබඳ ව පර්යේෂණ සිදු කර ඇති සුදර්ශන් සෙනෙවිරත්න විසින් පෙන්වා දෙනු ලබන්නේ ද මූල ඓතිහාසික යුගයේ ජීවත් වූ මිනිසුන් ස්වාභාවික භූ ලක්ෂණ මධ්‍යයේ වූ පහනය උපයෝගී කර ගෙන අතින් තැනූ වේලි බැඳ වැව් සකස් කර ඇති බව ය (සෙනවිරත්න 1996:115). මේ සඳහා පවතින උදාහරණ ලෙස ඔහු පෙන්වා දෙන්නේ දඹුල්ල ඉබ්බන්කටුව වාසභූමි හා වළලෑම් ස්ථානය ආසන්නයේ ඇති **ඉදමොරඑව වැව** ස්වාභාවික භූ ලක්ෂණ මධ්‍යයේ වූ පහනයක පිහිටා ඇති බවත්, පුංචි දඹුල්ල කන්දෙන් ගලා එන වැහි ජලය රඳවා ගැනීම සඳහා පූර්ව ඓතිහාසික යුගයේ ජීවත් වූ මිනිසුන් අතින් තැනූ වේල්ලක් ඉදි කර ජලය ගබඩා කර ගෙන ඇති බවත් ය (එම). එසේ ම මීට අමතර ව මෙවැනි වැව් පොම්පරිප්පුව වාටිකා වළලෑම් ස්ථානයේ ද (Begly 1981:59). යාන්මය මධ්‍ය නිමිතයේ කොක් එඹේ, තම්මැන්නාගොඩැල්ල, ගුරුගල්ගින්න ආදී පූර්ව ඓතිහාසික ස්ථාන ඇසුරෙන් ද ඊට සමාන වශයෙන් හඳුනාගත හැකි බව පෙන්වා දී ඇත (Begly 1981:59; Senaviratne 1984: 237-305; විතානාවිච්චි 2012a: 242-3). ඒ අනුව අනුරාධපුර මූල ඓතිහාසික ජන පිරිස ද ස්වාභාවික භූ පහන උපයෝගී කර ගෙන ජලය ගබඩා කිරීම මෙන් ම කෙත් බිම් සඳහා අවශ්‍ය ජලය සපයා ගැනීම උදෙසා ජල කළමනාකරණ කටයුතු සිදු කර ඇති ආකාරය ද මින් පැහැදිලි වන බව මේ අනුව පෙන්වා දිය හැකි ය (විතානාවිච්චි 2013: 33).

පූර්ව ඓතිහාසික සමයේ අවසාන භාගය වන විට අනුරාධපුරය ඇසුරෙන් වැව් ඉදි කිරීම විධිමත් ආකාරයට සිදු ව තිබුණ බව රෝලන්ඩ් සිල්වා ද පෙන්වා දී ඇත. ඔහු ප්‍රකාශ කර ඇත්තේ අනුරාධපුර නගරය ආරම්භයේ **අභයවාපි**, **ගාමණිවාපි**, **කිස්සවාපි**, හා **ජයවාපි** යනුවෙන් වැව් වූ බවත්, මේ වැව් මගින් ජලය ගබඩා කර තිබීම හා කෘෂිකාර්මික ජාලයේ ප්‍රධාන අංගෝපාංග ලෙස ක්‍රියාත්මක වී ඇති බවත් ය (සිල්වා 2007: 57). පූර්ව ඓතිහාසික අවධියේ මෙවැනි කුඩා වාරිමාර්ග ක්‍රම ආරම්භ වීම පිළිබඳ ව පැහැදිලි කරන වන්දන විතානාවිච්චි ඒ සමය වන විට පූර්ව ඓතිහාසික ප්‍රජාව වැව් ඉදි කිරීමට යොමු වී ඇත්තේ ඔවුන් සතු ව තිබූ යකඩ තාක්ෂණය නිසා බව පෙන්වා දී ඇත (විතානාවිච්චි 2012a: 243). විශේෂයෙන් ම ලෝහ පිළිබඳ ව ඔවුන් ලබා තිබූ දැනුම මත පරිසරය මෙල්ල කර තමන්ට රිසි ලෙස නිර්මිත පරිසරය සකස් කිරීමේ දී යකඩ හා වානේ මෙවලම්වල භාවිතය ඔස්සේ ඉතා පහසුවෙන් වැව් ඉදි කිරීමට ඇති බව ඔහු වැඩිදුරටත් පෙන්වා දී ඇත (එම). ඒ අනුව තාක්ෂණික සංස්කෘතික අවධියක් ලෙස පූර්ව ඓතිහාසික අවධියේ ජනතාව අනුරාධපුර ආශ්‍රයෙන් ස්වාභාවික ව තිබූ භූ පහන කෘෂි කටයුතු, එඬේර කටයුතු හා පරිභෝජන කටයුතු සඳහා වැව් දක්වා සංවර්ධනය කර අනුරාධපුරය ඇසුරෙන් එතෙක් පැවති භූ දර්ශනය වැව් හා ගම් එකතු කිරීමෙන් වෙනස් කිරීමට උත්සාහ ගෙන ඇති බව පෙන්වා දිය හැකි ය.

මුල් ඓතිහාසික අවධියේ අනුරාධපුර ජල කළමනාකරණ කටයුතු

අනුරාධපුර රාජධානි සමය තුළ මුල් ඓතිහාසික යුගය ක්‍රියාත්මක වූයේ ක්‍රි.පූ. 250 - ක්‍රි.ව 100 අතර කාලයේ ය (Deraniyagala 1992:712 -3). මේ සමය වන විට අනුරාධපුරය ලොව පැවති විශාලතම නගර පහෙන් එකක් වූ බව ඕල්වින් පෙන්වා දී ඇත (Allchin 1999). මූලාශ්‍රයගත තොරතුරු අනුව මේ කාල වකවානුව බෞද්ධාගම අනුරාධපුරයේ මුල් බැසගන්නා වකවානුව බව මහාවංසයේ සඳහන් කර ඇත (මව. xv:1-15). ශිලා ලේඛන තොරතුරු අනුව මේ සමය වන විට හොඳින් සංවිධානය වූ විශේෂඥ නිෂ්පාදන ඒකක ද මේ සමාජ සංවර්ධනය පෝෂණය කළ ආර්ථික යටිතල ව්‍යුහයක් ද අනුරාධපුරය ඇසුරෙන් සැකසී තිබිණ (මැන්දිස් 2012:46). නැගුණු කෘෂිකර්මාන්තය සඳහා අනුරාධපුර ජන සමාජය මේ කාලය වන විට සැකසී තිබූ අන්දම හඳුනා ගත හැකි බව සුදර්ශන් සෙනෙවිරත්න පෙන්වා දී ඇත. එසේ ම කෘෂි කර්මාන්තය කරණ කොට ගෙන ඉස්මතු වූ ජන කණ්ඩායම් මෙකල ආර්ථිකයේ පුනරුදයක් ඇති කළ බව ඔහුගේ අදහස වේ (සෙනෙවිරත්න 1996: 29). අනුරාධපුර නගරය ආශ්‍රිත ව වාරි හෝ කෘෂි කටයුතුවලට මෙන් ම ජල කළමනාකරණයට අදාළ මුල් බ්‍රාහ්මී ශිලාලිපි හමු නොවූව ද නගරයෙන් පර්යන්තයේ වැව් හා වාරිකර්ම සම්බන්ධ මුල් බ්‍රාහ්මී ලිපිවල තොරතුරු රාශියක් තිබේ.

මුල් කාලීන ජනාවාසකරණයෙහි ලා ග්‍රාමීය වැව්වල දායකත්වය ඉතා ඉහළ මට්ටමක පැවති බව එමගින් හඳුනා ගැනීමට හැකි ය. එවැනි ග්‍රාමීය වැව් ආශ්‍රිත ව ජනාවාස බිහි වූ බවට පැහැදිලි සාක්ෂි පූර්ව බ්‍රාහ්මී ශිලා ලේඛනවලින් ද අනාවරණය කරගත හැකි ය (විතානාචාරී 2012a: 247). පර්යන්තයේ පිහිටි මුල් බ්‍රාහ්මී සෙල්ලිපිවල යෙදෙන වටිනාකම යන වදනින් වැව් හිමිකරුවන් පිළිබඳ ව සඳහන් වන අතර, අනුරාධපුරය නගරයට නැගෙනහිර දිශාවේ හඳුගල ප්‍රදේශය ආශ්‍රිත ව හමු වන මුල් බ්‍රාහ්මී අභිලේඛන දෙකක අනුලපි නම් වැවේ හිමිකාර පරුමක මහ වෙබ්බෙය (Ic. vol. i:No.1130). පිළිබඳවත් නකදපික වැවේ හිමිකාර පරුමක දිගඳන පිළිබඳවත් සඳහන් වේ. එසේ ම අවුකන පෙදෙසින් හමු වන ලිපියක කඩපි වැවේ හිමිකාර පරුමක උච්ඡන්තක (එම, No.1151) පිළිබඳවත්, හඳුගල අපර බ්‍රාහ්මී ශිලා ලිපියක නක නගරයේ වැවේ හිමිකරු උපසක දක (එම.: No.1129) පිළිබඳවත්, ගල්ගේ ලිපියක කඩහලක වැවේ හිමිකරු (එම, No.1122) පිළිබඳවත් සඳහන් වී ඇත. එසේ ම නැව්වුක්කන්ද ලිපියක එරකපි නම් වැවක් (එම, No. 168) මිහින්තලේ ලිපියක ලොනවාපි (එම, No.25) පිළිබඳවත් මිහින්තලේ රාජගිරි කන්දේ ලිපියක උපලව් (එම, No.112) වැව පිළිබඳවත් සඳහන් වේ. පුරාතනයේ සිට ම ග්‍රාමීය වැව් ජන ජීවිතයට වඩාත් සමීප සාධකයක් වූ බව ක්‍රිස්තු පූර්ව සමයේ සිට ම ස්ථාන නාම සකස් වීම කෙරෙහි එය බලපා තිබීමෙන් තහවුරු වේ (විතානාචාරී 1999: 96). අභිලේඛන තොරතුරු අනුව පැහැදිලි වන්නේ අනුරාධපුර පර්යන්තයේ ජීවත් වූ වාපි කර්මාන්තයට සම්බන්ධ පුද්ගලයන් අනුරාධපුර නගරාශ්‍රිත ප්‍රදේශයේ ද වාරි කටයුතු සඳහා ප්‍රබල දායකත්වයක් ලබාදෙන්නට ඇති බව ය. බ්‍රෝහියර් පෙන්වාදෙන ආකාරයට ග්‍රාමීය කෘෂි කර්මාන්තයට අවශ්‍ය කරන්නා වූ කුඩා වැව් 11200ක් පමණ අනුරාධපුර දිස්ත්‍රික්කයේ හා උතුරු පළාතේවන බව පෙන්වා දී ඇත (බ්‍රෝහියර් 2002:7). ක්‍රි.පූ. පළමු වැනි සියවස පමණ වන විට වියළි කලාපයේ සෑම ගමකට ම කුඩා වැවක් පැවති බව විතානාචාරී පෙන්වා දී ඇත (විතානාචාරී 2012a: 248). මේ කාලයේ අනුරාධපුරයේ ජල සම්පාදන කටයුතු සඳහා ක්‍රම දෙකක් පැවති බව විතානාචාරී වැඩිදුරටත් පෙන්වා දී ඇත.

i. ජල මාර්ග හරහා ස්ථීර ලෙස ගලින් සැදූ කුඩා වේලි බැඳ හෝ දඬුවලින් හෝ මැටියෙන් හෝ වෙනත් ද්‍රව්‍යයන්ගෙන් හෝ වේලි බැඳ ඇළ මාර්ගයකට යොමු කර ප්‍රයෝජනයට ගැනීම

ii. පස් වැව් ඉදි කර එහි රැස්වන ජලය ඊට පහළින් වූ කෘෂි බිම්වලට යොමු කිරීම (එම.: 249).

සංවිධානාත්මක සමාජ ක්‍රමය තුළ ගොඩනැගුණු සමාජ ස්තරායනය සකස් වීමේ ක්‍රියාවලිය ඉතාමත් පැහැදිලි ලෙසම මෙරට වාරිකර්මාන්තය ගොඩනැගීම කෙරෙහි ආරම්භක අවධියේ සිට ම බලපාන්නට ඇති බව උපකල්පනය කළ හැකි ය (විතානාචාරී 2014: 85). ක්‍රි.ව. පළමු වැනි සියවසින්

පසු ජනරේඛනයේ ප්‍රසාරණය සමග අනුරාධපුරයේ වඩා සංවිධානාත්මක වූ වාරි කටයුතු හා ජල කළමනාකරණ ක්‍රමවේදයක් ආරම්භවන බව පෙන්වාදිය හැකිය (විනානාවිච්චි 2012b: 358-9). විශේෂයෙන් මුල ඓතිහාසික අවධියේ දී භූ පනත ආශ්‍රිත ව ඉතා කෙටි වේලි බැඳ ඉදි කරනු ලැබූ කුඩා වැව් මහ වැව් බවට පත් වේ. මේ සමය වන විට නගරයේ හා නගරය වටා කෘෂි ජනපද පිහිටුවූ මැදවටය පිළිබඳ ව අදහස් දක්වන රෝලන්ඩ් සිල්වා අනුරාධපුර මැදවටයේ ඇති කෘෂිකාර්මික ජනාවාසවල ගති ලක්ෂණ හඳුනාගැනීමේ දී කුවරවැව, කිසාවැව, ගාමිණී වාපි, අභයවැව සහ ජයවැව ආදී වැව්වලින් සිදු වූ කාර්යභාරය පිළිබඳ ව පැහැදිලි කර ඇත. ඔහු පෙන්වා දී ඇත්තේ ඉහත සඳහන් වැව් අතරින් කුවරවැව අක්කර අඩි 31250ක ධාරිතාවක් ඇති අතර, එම වැවට අමතර ව අනෙක් වැව්වල එකතු වන ජලධාරිතාව ගණනය කළ හොත් ඒ ජලාශ හතරින් වගා කළ හැකි කුඹුරු අක්කර ප්‍රමාණය අනුව ලැබෙන වී අස්වැන්නෙන් මිනිසුන් 125000ක ට ආහාර සැපයිය හැකි බව ය (සිල්වා 2007:68-9).

එහෙත් ඓතිහාසික අවධියේ දී මීට වඩා උපරිම අගයකට අස්වැන්න යා හැකි බව ද ඔහු පෙන්වා දී ඇත (එම). මෙ වැනි වාරි පද්ධතියක් ඔස්සේ ජලය නිසි ලෙස කළමනාකරණය කිරීම සඳහා වැව්වලට පහළින් ඇති බිම් ප්‍රමාණය කොටස් දෙකකට බෙදිය හැකි බව ඔහු පෙන්වා දී ඇත. ඒ කොටස් අතර පළමු ව ජලය සම්පාදනය කළ හැකි බිම් හා දෙවැනි ව ජලය සම්පාදනය කළ නොහැකි උස්බිම් ලෙස ය (එම). මේ ආකාරයට අනුරාධපුර නගරය ආශ්‍රිත ව ජල කළමනාකරණය සඳහා වූ ක්‍රමවේද මුල් ඓතිහාසික සමය වන විට සැකසී තිබූ අන්දම හඳුනාගත හැකි ය.

මුල් ඓතිහාසික සමය වන විට අනුරාධපුර නාගරික අවශ්‍යතා සඳහා ජලය කළමනාකරණයේ දී ප්‍රධාන ජල මූලාශ්‍රය හරස් කර ජලය නාගරික ප්‍රදේශය වෙත රැගෙන ඒමට කටයුතු කර ඇති බව ද මූලාශ්‍රය තොරතුරුවලින් හඳුනාගත හැකි ය. අනුරාධපුර නාගරික හා කදාශ්‍රිත ජල සම්පාදනය උදෙසා මල්වතු ඔය ප්‍රධාන දායකත්වයක් ලබාදී ඇත (විනානාවිච්චි 2010: 209-17) . මහාවංසයේ සඳහන් වන ආකාරයට සේන සහ ගුත්තික දෙදෙනා මල්වතු ඔය හරස් කර නගරය දෙසට ජලය රැගෙන ආ බව සඳහන් වේ

සෙනිඤ්ඤක රජජ මහි දම්මො උදකසුදධිකා නදො දුරනති බන්ධිත්වා නගරාසනාමකංසු ත තං (මව. xv: 207).

එහි සඳහන් වන ආකාරයට ක්‍රි.පූ. පළමු වැනි සියවස පමණ දී නදිය නගරයට දුර නිසා ජලය නගරයට ආසන්න කිරීමට සේන සහ ගුත්තික යන වෙළෙඳුන් කටයුතු කිරීම මගින් පැහැදිලි වන්නේ මල්වතු ඔය හරස් කර නගරයට ජලය සපයා ගෙන ඇති බව ය. පුරාණ ශ්‍රී ලාංකිකයන් ගංගා හා ඔය මාර්ග හරස් කර ජලය ලබා ගැනීම සඳහා ප්‍රධාන වශයෙන් ම භාවිත කළ තාක්ෂණය වූයේ ජල මාර්ගය හරස් කර බඳින ලද අමුණ නමැති සුවිශේෂ තාක්ෂණික අංගය උපයෝගී කර ගෙන ඇළ මාර්ග ඔස්සේ ජලය වෙනත් දිශාවකට රැගෙන යෑමය. ක්‍රි.පූ. පළමු වැනි ශතවර්ෂයේ දී සේන ගුත්තික විසින් මෙලෙස මල්වතු ඔය හරහා අමුණක් බැඳීම මගින් නාගරික අවශ්‍යතා සඳහා ජලය කළමනාකරණය කිරීමට උත්සාහ ගත් බව පෙනේ. මේ පිළිබඳ ව පුරාවිද්‍යා ප්‍රභවයන් කෙරෙහි අවධානය යොමු කිරීමේ දී අනුරාධපුර නගරයට ජලය ලබාගැනීමට මල්වතු ඔය හරහා බැඳී පැරණි අමුණක් හඳුනා ගැනීමට හැකි වේ. අනුරාධපුර තන්තිරිමලය මාර්ගයේ ඉසුරුමුනියට ආසන්නයේ පාලමට වම්පස මාර්ගයේ ගමන් ගන්නා විට මේ අමුණට ළඟා විය හැකි ය. වර්තමානයේ දැඩි ව විනාශ වී ඇති මේ අමුණ මගින් ජලය ලබා ගෙන ඇත්තේ භාල්පානු ඇළ ලෙස වර්තමානයේ ව්‍යවහාර කරනු ලබන ඇළ ඔස්සේ නගරය දෙසට ජලය රැගෙන යෑමට ය (විනානාවිච්චි 2010: 214-5; විනානාවිච්චි 2014: 214-6,287). භූමියේ පවතින ස්වාභාවික සමෝච්චි විවිධත්වය උපයෝගී කර ගෙන ඉදි කර ඇති මේ භාල්පානු ඇළ ජේතවන හා මහාවිහාර සීමාව මැදින් පැරණි නගරයට ආසන්න ව ගමන් කර ගල්කඩවල දෙසින් නැවත මල්වතු ඔයට එක් වේ. මේ ඇළ අතිපුරාණයේ සිට ම ක්‍රියාත්මක වූ බවට සාධක වන්නේ ඒ ඇළ හරහා ඉදි කර ඇති පැරණි ගල්පාලමක නටඹුන් ජේතවන විහාරයේ වයඹ සීමාවේ දැක ගත හැකි බැවිනි. එච්.සී.පී. බෙල් මේ ගල්පාලම පිළිබඳ ව

මෙසේ තොරතුරු වාර්තා කර ඇත: ජේතවන දාගැබට මදක් වයඹින් පෙර කල හාල්පානු ඇළ හරහා වැව් තිබූ පැරණි ගල්පාලමක නටබුන් දක්නට ඇත. අඩි 114 දිග මෙම පාලම මුල දී ඇළ හරහා වූ ආරක්ෂක නවයකින් යුතු විය. එක් එක් ආරක්ෂකව හරස් අතට පිහිටි අඩි 15ක් දිග ගල්බාල්ක මඟින් ඒවා මත දික් අතට එකක් ලගින් එකක් කැබූ හා ඊට වඩා කෙටි බාල්ක 6-7 මඟින් ගල්කණු මත මෙය ගොඩනගා ඇත (පු.වි.දෙ.ඉ. 1890-1990: 08). මේ ඇළ මාර්ගය හා සම්බන්ධ වන තවත් ගල්පාලම් දෙකක් වර්තමාන පෙරිමියන්කුලම ගම්මානය උතුරු දෙසින් මල්වතු ඔය ආසන්නයේ දැකිය හැකි ය. මේ ඇළ මඟින් ජලය කළමනාකරණය කිරීමේ දී ප්‍රධාන කාරණා දෙකක් සපුරා ගෙන ඇත.

- i. නගරයේ අවශ්‍යතා සඳහා නගරය තුළට ජලය රැගෙන ගොස් පරිභෝජන අවශ්‍යතා සපුරා ගැනීම
- ii. ඇළ හරහා රැගෙන යන අතිරික්ත ජලය මඟින් මල්වතු ඔය හා දීඝපාණණ සාර්ව නිමිත ප්‍රදේශයේ කෙස්වතු අස්වැද්දීම

එසේ ම හාල්පානු ඇළ ජල මාර්ගයක් ලෙස ඉදි කිරීමෙන් අනතුරු ව මල්වතු ඔය හරහා ගලා එන ජලය පමණක් නො ව, ඒ ආශ්‍රිත ව තිබූ භූමිවලට අධික වර්ෂාවෙන් ලැබෙන ජලය ද එකතු වීමට සලස්වා ඇති බව පැහැදිලි වේ. එය සනාථ වන්නේ රුවන්වැලිසැයට නැගෙනහිරින් ඉදි කර ඇති හික්කු විශ්වවිද්‍යාලයේ උතුරු ප්‍රාකාරය ආසන්නයේ දක්නට ලැබෙන පැරණි මහාවිහාර ප්‍රාකාරය යටින් වන ජල මාතිකාවෙනි. වර්ෂා සමයේ දී මේ ජල මාතිකාව හරහා පැමිණෙන ජලය හාල්පානු ඇළට එකතු වේ. ඒ අනුව මේ ඇළෙහි උපයෝගිතාව පුරාණයේ දී අතිශයින් ම වැදගත් වී තිබූ බව ඒ අනුව ද පෙනේ. හාල්පානු ඇළ හරස් කර ඉදි කර ඇති අමුණට අමතර ව අනුරාධපුර නගරයේ උතුරු දෙසින් තවත් අමුණක් මල්වතු ඔය හරස් කර ගල්කඩවල දී ඉදි කර ඇත. මීටර් 30. සෙ.මී. 30 පමණ මේ වන විට ඉතිරි ව පවතින මේ අමුණ ඉදි කිරීමේ කාලය පැහැදිලි නැත (විනානාවලී 2010:213-4., විනානාවලී 2014:216-7). එහෙත් මුල් අමුණ ඉදිවූ කාලයට පසු ව මෙය සංවර්ධනය වී ඇත්තේ ජල කළමනාකරණය සඳහා බව මැනවින් පැහැදිලි වේ. මුල් ඓතිහාසික සමයේ අවසාන භාගයවන ක්‍රිස්තු වර්ෂ පළමු වැනි සියවස වන විට පුරාණ අනුරාධපුර නගරය වටා ජල අවශ්‍යතා සපුරා ගැනීම උදෙසා කිසාවැව, අභයවැව, ගාමිණීවැව, ජයවැව හා නුවරවැව ඉදි කර නගරයේ ජල පරිභෝජන අවශ්‍යතා හා කෘෂි අවශ්‍යතා මෙන් ම සිසිල් පරිසරයක් ගොඩනැගීමට අවශ්‍ය ක්‍රියාදාමය ආරම්භ කර තිබූ බව පෙනේ. එසේ ම අනුරාධපුර නගරය මේ වන විට අන්තර්ජාතික වාණිජ මධ්‍යස්ථානයක් ලෙස ඉස්මතු වී තිබූ බැවින් නගරයේ කෘෂි කර්මාන්තයේ දියුණුව ඉහළ තලයකට පත් වී තිබූ බව ද භූ දර්ශනයට එකතු වී ඇති වාරි පද්ධතිය තුළින් හඳුනාගත හැකිවේ.

මධ්‍ය ඓතිහාසික අවධියේ අනුරාධපුර නගරාශ්‍රිත ජල කළමනාකරණය

ක්‍රි.පූ. 250 පමණ වන විට මහින්ද මහ රහතන් වහන්සේ ඉන්දියාවේ සිට මෙරටට වැඩම කර අනුරාධපුරයේ බුදුසසුන පිහිටුවීමෙන් අනතුරු ව බෞද්ධ සංඝාරාම ඉදිවීම ආරම්භ වේ (මව. xv:1-15). දේවානම්පියතිස්ස රාජ්‍ය සමයේ දී මිහිඳු මහ රහතන් වහන්සේ විසින් අනුරාධපුර නගරයේ ආරම්භ කරනු ලබන විහාරය ආරම්භයේ දී තිස්සාරාමය යනුවෙන් ද පසු ව මහාවිහාරය නමින් ද ප්‍රකට විය (කුලතුංග 2001: 01). මූලාශ්‍රය විස්තරවලට අනුව ඉන් පසු අනුරාධපුර නගරය තුළ මිරිසවැටි විහාරය (මව. xxvi:32-3) ද ඉන් පසු ව වළගම්බා රජු ඉදි කළ අභය ගිරි විහාරය ද (එම.: xxxiii:78-84). ඉන් ඉක්බිති මහසෙන් රජු ඉදි කළ ජේතවන විහාරය ද (එම., xxxvii:32-3) ආදී මහාවිහාර ගණනාවක් ද ඉන් පසු ව පංචාවාස ආරාම සැලසුම් නිර්මාණ ආර සහිත පබ්බතාරාම විහාරවන විජයාරාමය, පන්කුලිය, පුබ්බාරාමය, පාවිනතිස්ස, තොළවිල හා වෙස්සගිරිය ආදී පබ්බතාරාම, මහාවිහාර කවයට පිටතින් ස්ථානවල බිහි වන අතර, වනවාස ආරාම නිර්මාණ සැලසුම් ආර සහිත විහාර පටිපාටි ආරාම ලෙස අභයගිරි විහාරයේ උතුරු කොටසේ හා බටහිරාරාමයේ

ස්ථාපිත වේ (සිල්වා 1988:304-311). නගරය මධ්‍ය කර ගෙන ඉදි වන මේ විහාරාරාම සියල්ල නගරයට වටා ඇති වැව් පද්ධතියෙන් වට වී පිහිටීම ද සුවිශේෂ වේ.

මධ්‍ය ඓතිහාසික අවධිය වන විට අනුරාධපුර නගරයේ කේන්ද්‍රීය ප්‍රදේශයේ නගරය හා ඒ වටා මහාවිහාර පද්ධතියක්, පර්යන්තයේ පබ්බතාරාම හා පධානසර ආරාම හා ලෙන් විහාර පද්ධතියක් ස්ථානගත වී තිබේ. ක්‍රි.පූ. තෙවැනි සියවසේ සිට ක්‍රි.ව. දොළොස් වැනි සියවස දක්වා වූ කාලය තුළ සංවර්ධනයට ලක් වන මේ විහාරාම ආශ්‍රිත ව පුරාණ ජල කළමනාකරණ කටයුතු රාශියක් ක්‍රියාත්මක ව ඇති බව මැනවින් හඳුනාගත හැකි ය. ඒ අනුව මධ්‍ය ඓතිහාසික අවධියට අයත් කාල පරිච්ඡේදයට අදාළ ව අනුරාධපුර නගරාශ්‍රිත ජල කළමනාකරණ කටයුතු විස්තර කරනු ලබන්නේ පිළිවෙළින් සංවර්ධනයට ලක් වූ නගරය, ලෙන් විහාර, මහාවිහාර, පබ්බතවිහාර හා පධානසර විහාර මෙන් ම රාජකීය උද්‍යානය ආශ්‍රිත ව සිදු වූ ආකාරය සැලකිල්ලට ගෙන ය.

අනුරාධපුර නගරාශ්‍රිත ප්‍රදේශයේ ජල කළමනාකරණ කටයුතු

පුරාණ අනුරාධපුර නගරය (Citadel) ක්‍රි.පූ. 900 සිට ප්‍රාථමික මට්ටමින් ආරම්භව ක්‍රි.පූ. 500 පමණ වන විට අන්තර්ජාතික වාණිජ නගරයක් බවට පත් වූ බව පුරාවිද්‍යා පර්යේෂණ මගින් සොයා ගෙන ඇත (Deraniyagala 1992:709-712). අක්කර 250ක පමණ භූමි භාගයක ව්‍යාප්ත වන පුරාණ අනුරාධපුර නගරය වටා ගලින් තැනූ සීමා ප්‍රාකාරයක් වන බැවින් නාගරික සීමාව නිශ්චය කර ගැනීමට පහසු ය. ක්‍රි.පූ. 900-600 කාලයේ දී අනුරාධපුර නගරය ඇසුරෙන් ප්‍රථමික ග්‍රාම ක්‍රියාත්මක වී ඇති බව හඳුනාගෙන තිබේ (Connigham 1999:73). මේ ග්‍රාමීය ජනපදවල නිවාස තැනීම සඳහා කටුමැටි වර්ච්චි භාවිත කර තිබෙන අතර ගෙබිම ගොම හා මැටි මිශ්‍ර කර සාදා ඇති බව කනිංහැම් පැහැදිලි කර ඇත (එම). මෙවැනි නිවාස ඉදි කිරීම සඳහා ජලයේ උපයෝගිතාව අතිශයින් ම වැදගත් වන අතර, පදනම් මුල් ඓතිහාසික අවධිය (Basal Early Historic) ක්‍රි.පූ. 600-500 කාලය වන විට ජලය ඇතුළුපුර ජනාවාසය තුළ ගබඩා කර තිබිය යුතු ය. විශේෂයෙන් ම මැටි මිශ්‍ර කිරීමට ජලය අත්‍යවශ්‍ය කාරණයක් වන බැවින් හා කටුමැටි වර්ච්චි තැනීමේ දී ජලය ක්‍ෂණික ව සපයා ගත යුතු බැවින් අනිවාර්යයෙන් ම ජනාවාස තුළ ජලය ගබඩා කර තැබීමට හැකියාව තිබිය යුතු ය. මූල ඓතිහාසික අවධියේ ජලය ගබඩා කර තිබූ බවට කැණීම් මගින් තහවුරු කළ හැකි සාක්ෂි ඇතුළුපුරයෙන් හමු වී නැති නිසා මේ කරුණ උපකල්පනයක් ලෙස සිහි තබා ගත යුතු ය.

අනුරාධපුර ඇතුළුපුරයේ ජලය කළමනාකරණ කටයුතු පිළිබඳ ව මූලාශ්‍රයන්හි සඳහන් වන්නේ වසභ රජුගේ රාජ්‍ය කාලපරිච්ඡේදයට අදාළ ව ය. ඒ කාලය මුල් ඓතිහාසික අවධියේ අවසන් භාගයට අයත් වන බව රාජ්‍ය පාලන වර්ෂ විමසීමේ දී පෙනේ. දීපවංසය සඳහන් කරන ආකාරයට වසභ රජු ක්‍රි.ව. 124-168 වර්ෂවල රාජ්‍ය පාලනය කර ඇත. එරජු විසින් නගරයට අදාළ ව සිදු කළ ජල කළමනාකරණ කටයුතු අතර නගරය ඇතුළත පොකුණු තනවා උමං ඇළ මගක් ඔස්සේ එම පොකුණුවලට ජලය සැපයූ බව මහාවංසයේ සඳහන් වේ.

පුරෙ බහු පොකබරණි කාරපෙතවා නහිං නහිං...
උමගෙන ජලං නතථ පංචසෙසි මහිපහි (මව. xxv:98).

මහාවංසයේ දැක්වෙන මේ ප්‍රවෘත්තිය මගින් ඇතුළුනගරය තුළ වූ අලංකාර පොකුණු සඳහා ජලය නළමං ඔස්සේ රැගෙන විත් ඇති බව පැහැදිලි ව විස්තර වේ. අනුරාධපුර ඇතුළුපුරය ගත් කල්හි එහි පිහිටීම මුහුදු මට්ටමේ සිට මීටර් 88.96ක උසකින් වේ. මේ භූ පිහිටීම අනුරාධපුර පැරණි නගරය තුළ ගත් විට පැහැදිලි වන්නේ අනුරාධපුර ඇතුළුපුර භූ කලාපය පිටත කලාපය හා සැසඳීමේ දී තරමක් උස් ව පිහිටන ආකාරය යි. ඒ නිසා ම ඇතුළුපුරයේ මවු පාෂාණය මුහුදු මට්ටමේ සිට මීටර් 78.96 උසකින් පිහිටන අතර, එය ජේතවන විහාර භූමිය තුළ මවු පාෂාණයේ පිහිටීම මීටර් 72.55 හා සැසඳීමේ දී මීටර් 06. සෙ.මී. 04ක් උසින් පිහිටීමක් වේ (මැන්දිස් 2003:18 ;

2008:73 ; Deraniyagala 1992: Fig. 62). ඒ අනුව මවු පාෂාණයේ උච්ඡක්ඛය අනුව ඇතුළුපුරය තුළ ස්වාභාවික ජලය රැඳී සිටීම සිදු නොවන අතර, ජනාවාස සඳහා අත්‍යවශ්‍ය ජලය පිටකින් නළ මඟින් සපයා ගත යුතු ය. ක්‍රි.පූ. 250-100 මුල් ඓතිහාසික සමය වන විට (Deraniyagala 1992:729). හෙක්ටයාර් 100ට වඩා ඇතුළුපුර ජනාවාස ව්‍යාප්ත වීම පෙන්නවන බැවින් මේ ජනාවාසයේ මිනිසුන්ගේ ජල පරිභෝජන අවශ්‍යතා සපුරා ගැනීම සඳහා වසභ රාජ යුගයේ දී නළ මං ඔස්සේ ජලය රැගෙන ඒමට ඇති බව මූලාශ්‍රය මඟින් පැහැදිලි වේ. මෙවැනි උමං මාතිකා පිළිබඳ සාක්ෂි අනුරාධපුර ඇතුළුවර සිදු කරන ලද කැණීම්වලින් හමු වීමෙන් වංසකථා පුවත තවදුරටත් සනාථ වේ (විනානාවච්චි 2014:96). 2007-2009 වර්ෂයේ දී ජර්මනියේ බර්ලින්හි ෆ්‍රී විශ්වවිද්‍යාලය (Frie University) හා ශ්‍රී ලංකා පුරාවිද්‍යා දෙපාර්තමේන්තුව ADM2007 ස්ථාන නාමය යටතේ සිදු කළ කැණීමේ දී උමං නළ මාර්ග කිහිපයක් ම හඳුනාගත හැකි විය. ගඩොළින් තනා සකස් කර තිබූ කානුව මතුපිටින් පියන් ගල්වලින් වසා සකස් කර ඇති මේ ජල ප්‍රවාහන පද්ධතිය උතුරු දිශානුගත ව දිවෙන බව පෙනේ. මෙවැනි ජල නළ පද්ධතියක් මඟින් අනිවාර්යයෙන් ම වැවකින් ජලය සපයා ගත යුතු ය. ඒ අනුව මූලාශ්‍රය සඳහන් කරන වසභ රජුගේ කාලයේ උමං මඟින් ජලය නගරයේ පොකුණු තුළට රැගෙන ආ බව සඳහන් කරන ප්‍රවාහන පුරාවිද්‍යා සාධක අනුව ද යම් තාක් දුරකට තහවුරු කරගත හැකි බව පෙන්වා දිය හැකි අතර ම දියුණුතම ජල කළමනාකරණ ක්‍රමයක් නගරයේ ක්‍රියාත්මක වූ බව ඉන් සනාථ වේ.

මින් පසු ව ඇතුළුපුරයේ ජල කළමනාකරණයට අදාළ සාධක හමු වන්නේ එහි ඇති විශාල ළිඳ මඟිනි. පාෂාණ කුට්ටි සය ගඩොල් භාවිතාකර මහාපාළි දානශාලාවේ පානීය අවශ්‍යතා හා වෙනත් කටයුතු සඳහා මෙම ළිඳ භාවිත කරන්නට ඇති බව පෙන්වා දිය හැකි ය. මහාපාළි දානශාලාවේ ශිලාමය බන්ධරුවේ ඇති ක්‍රි.ව දස වැනි ශතවර්ෂයට අයත් iv වැනි මහින්ද රජුගේ සෙල්ලිපිය (Ez. vol. iii. 131-137) අනුව එම ළිඳ මධ්‍ය හෝ පශ්චාද් ඓතිහාසික අවධියේ නගරය ආශ්‍රිත ව නිර්මාණය කර ඇති බව හඳුනා ගත හැකි ය.

ඇතුළුපුරය සඳහා උමං මඟින් ජලය රැගෙන විත් පොකුණු හා ශ්‍රීං ආශ්‍රිත ව ගබඩා කර තැබීම මෙන් ම රාජකීය අවශ්‍යතා සඳහා භාවිත කිරීමෙන් පසු අතිරික්ත ජලය පිටතට යැවිය යුතු ය. මේ සඳහා ඇළ මාර්ග හෝ දිය අගල් පුරාණයේ දී උපයෝගී කර ගන්නට ඇති බව පැහැදිලි වන්නේ ඇතුළුපුරය දිය අගලකින් වට වී පැවති භූමියක් බව අනුරාධ සෙනෙවිරත්න පෙන්වා දී ඇති බැවිනි (Senavirathna 1995:202). මහාවංසයේ සඳහන් පුවත් සැලකිල්ලට ගන්නා හෙන්රි පාකර් නගරය දිය අගලකින් වට වූ බව පෙන්වා දී ඇත (Parker 1909:274) මේ අනුව ඇතුළුපුරයේ ප්‍රභූවරුන් හා පාලකයන් ජීවත් වූ කොටස වන නගරය තුළ පුරාණයේ විධිමත් ජල කළමනාකරණ ක්‍රමවේදයක් පැවති බව නගරය වටා දිය අගල් උමං ජල මාර්ග පොකුණු මෙන් ම ශ්‍රීං තිබුණ බව මූලාශ්‍රය හා පුරාවිද්‍යා කරුණු මඟින් තහවුරු වීමෙන් පැහැදිලි වේ.

අනුරාධපුර ලෙන් ආරාම ආශ්‍රිත ජල කළමනාකරණ කටයුතු

පුරාණ අනුරාධපුර නගරයේ ජල කළමනාකරණ කටයුතු පිළිබඳ ව සාකච්ඡා කිරීමේ දී නගරය ආශ්‍රිත ව බිහි වූ පුරාණතම විහාරාරාම වර්ගය ලෙස ලෙන් ආරාම හැඳින්විය හැකි ය. ස්වාභාවික ව පිහිටි ලෙන් ආරාම හික්කු වාසස්ථාන ලෙස සැකසීමේ දී කටාරම් කොටා එය ප්‍රදානය කළ පුද්ගලයා දක්වෙන සෙල්ලිපිය කටාරම්ට පහළින් කොට ඇත. එම ලෙන් ලිපි ක්‍රි. පූ. තෙවැනි හෝ දෙවැනි සියවස්වලට අයත් බව පරණවිතාන විසින් ශ්‍රී ලංකාවේ ලෙන් ලිපි සම්බන්ධයෙන් සිදු කර ඇති පර්යේෂණවලදී පෙන්වා දී ඇත (Ic.Vol.i:1970).

වෙස්සගිරිය ආශ්‍රිත ව හඳුනා ගත හැකි ජල කළමනාකරණ ක්‍රමවේද පිළිබඳ ව සාකච්ඡා කිරීමේ දී පළමු ව හඳුනා ගත හැක්කේ ගුහා කටාරම්වලින් වැටෙන වර්ෂා ජලය කළමනාකරණය කර ඇති ආකාරය යි. බෙල් විසින් 1909 නිකුත් කර ඇති පුරාවිද්‍යා කොමසාරිස් තැනගේ පාලන

වාරිතාවේ පර්වත B ලෙස නම් කර ඇති පර්වතයේ දකුණු පස දැකිය හැකි ලෙන් ආරාම ආශ්‍රිත ව වර්ෂාවෙන් ලැබෙන ජලය ඒ සථානයෙන් පිටතට රැගෙන යෑම සඳහා ගලේ කානු සකස් කර තිබේ. එසේ කානු පද්ධතියෙන් පිටතට රැගෙන යන ජලය ගබඩා කිරීම සඳහා ආරාමය තුළ පොකුණු 04ක් ඉදි කර තිබෙන ආකාරය හඳුනා ගත හැකි අතර ඒ පොකුණු ආශ්‍රිත ව සිදු කර තිබෙන ජල කළමනාකරණ කටයුතු පිළිබඳ ව සාකච්ඡා කිරීමේ දී ඒවා ප්‍රධාන වශයෙන්

- i. පරිභෝජන අවශ්‍යතා සඳහා භාවිත කිරීම
- ii. පාරිසරික උෂ්ණත්වය පාලනය කිරීමට හා අලංකරණය සඳහා උපයෝගී කර ගැනීම

යන කරුණු හඳුනා ගත හැකි ය. පරිභෝජන අවශ්‍යතා සඳහා වෙස්සගිරිය ආශ්‍රිත ව ජල කළමනාකරණයේ උපයෝගිතාව විමසීමේ දී ආරාමයේ නැගෙනහිරින් දානශාලාව ආසන්නයේ ඇති හා දානශාලාවට උතුරින් හඳුනාගත හැකි ආයතනවතුරසුකර පොකුණ විහාරයේ හිසුන් වහන්සේලාගේ පානීය ජල අවශ්‍යතා සපුරා ගැනීම සඳහා තැනූ පොකුණු ලෙස හඳුන්වාදිය හැකි ය. සිරස් ඉදි කිරීම් ක්‍රමවේදය භාවිත කර ගල්කුට්ටි යොදා ගනිමින් ඉදි කර ඇති මේ පොකුණ තුළ විශාල ජල ඝන මීටර ප්‍රමාණයක් ගබඩා කර තැබිය හැකි ය. නියං සමයන්හි පවා නොසිඳෙන මේ පොකුණු විහාරයේ හිසු සංඝයාගේ පානීය මෙන් ම ස්නාන අවශ්‍යතා සපුරා ලන්නට ඇති බව උපකල්පනය කළ හැකි ය.

වෙස්සගිරියේ පර්වත බණ්ඩයෙන් බටහිර පස දැකිය හැකි පොකුණු දෙක පරිභෝජන අවශ්‍යතාවලට වඩා අලංකරණ අවශ්‍යතා සඳහා මෙන් ම පාරිසරික උෂ්ණත්වය සමනය කිරීමට යොදා ගන්නට ඇතැ යි උපකල්පනය කළ හැකි වේ. විශේෂයෙන් ම වියළි කාලගුණයක් පවතින අනුරාධපුර ප්‍රදේශයේ පර්වත උද්ගත ආශ්‍රිත ව පැවති ස්වාභාවික ලෙන් ආශ්‍රිත ව සිදුවන උෂ්ණත්වය පාලනය කිරීමට පර්වතය දෙපසින් මෙවැනි පොකුණු තැනීම මගින් එවක උද්‍යාන සැලසුම්කරුවන් අපේක්ෂා කරන්නට ඇත. වර්තමානයේ පවා වෙස්සගිරියේ පවතින අධික උෂ්ණත්වය පාලනය වී පාරිසරික සිසිල් බව ඇති වීමට මේ පොකුණු බලපා ඇති බව පෙන්වා දිය හැකි ය.

මහාවිහාර ආශ්‍රිත ජල කළමනාකරණ කටයුතු

ක්‍රි.පූ. තෙවැනි සියවසේ දී විහාරාරාම ආරම්භ වූවායින් පසු ප්‍රධාන විහාරාරාම වළල්ලක් නගරය වටා ගොඩනැගිණි. මේ සෑම විහාරයක් ම තනා ඇත්තේ විනය ග්‍රන්ථවල ප්‍රකාශිත අයුරින් නගරයෙන් දුනු 500ක් දුරින් (සිල්වා 2007: 62). මේ විහාරාරාම දියුණු වන්නට ශත වර්ෂ කිහිපයක් ගත වූ නමුත් අවසාන අදියර වන විට නගරයේ දකුණු දෙසින් මහාවිහාරය ද උතුරින් අභයගිරිය ද නැගෙනහිරින් ජේතවනාරාමය ද බටහිරින් මිරිසවැටිය ද නිරිතදිගින් දක්ෂිණවිහාරය ද ගොඩනැගී තිබිණ (එම). මේ විහාරවල අතීතයේ දී විශාල හිසු පිරිසක් ජීවත් වූ බව පිළිගත හැක්කේ දක්නට ලැබෙන නෂ්ටාවශේෂ හා ඓතිහාසික විස්තරවලිනි. ෆාහියන් දේශාටන වාර්තාවේ සඳහන් වන ආකාරයට අභයගිරියේ හිසුන් 5000ක් ද, මහාවිහාරයේ 3000ක් ද අගනුවර තවත් හිසුන් 5000-6000ක් ද වෙසෙන බව ෆාහියන් දක්වා ඇත (ෆාහියන් 2006: 92-97). මේ අනුව පැහැදිලි වන්නේ විශාල හිසු ගහනයක් ක්‍රි.ව. පස් වැනි ශතවර්ෂය වන විට අනුරාධපුරයේ විහාරාරාමවල වැඩ වාසය කර ඇති බව ය. ඒ අනුව එතරම් හිසු සංඛ්‍යාවක් මහාවිහාර ආශ්‍රිත ව ජීවත් වීමේ දී හොඳින් ජල පහසුකම් තිබිය යුතු අතර, ඒවා මනා කළමනාකාරිත්වයකින් යොදා ගැනීම ද සිදු කළ යුතු ය.

ඉහතින් විස්තර කරන ලද මහාවිහාර ආශ්‍රිත ව ජලය කළමනාකරණය කිරීම ක්‍රමවේද කිහිපයක් ඔස්සේ සිදු කර ඇති බව පෙන්වාදිය හැකි ය.

- i. අහසින් වැටෙන (අහස්) ජලය කළමනාකරණය
- ii. වැව් මගින් පරිවහනය කරනු ලබන ජලය කළමනාකරණය

iii. පාරිසරික උෂ්ණත්වය සමතුලිත කිරීම හා අලංකරණය සඳහා භාවිත කිරීම (මැන්දිස් 2003; ගුණරත්න 2014:49).

මහාවිහාර සැලසුම් නිර්මාණ ආර අතර සෑම මහාවිහාරයක ම සුවිසල් ස්තූපය කේන්ද්‍රීය ලක්‍ෂ්‍යය ලෙස ගෙන විහාරයේ ගොඩනැගිලි ස්ථානගත කර ඇත (සිල්වා 1998:298). ස්තූපය කේන්ද්‍රගත කර ගෙන නිර්මාණය කර ඇති මහාවිහාර විශාල භූමි ප්‍රමාණයක ව්‍යාප්ත වන බව පෙනේ. ඒ අනුව දළ වශයෙන් බැලීමේ දී අභ්‍යගිරිය අක්කර 500, මහාවිහාරය අක්කර 200, ජේතවනය අක්කර 200ක් හා අනෙකුත් මහාවිහාර වන මිරිසවැටිය හා දක්‍ෂිණ විහාරය අක්කර 100ට වඩා පැතිරුණු භූමිවල ව්‍යාප්ත වන බව පෙනේ. ඒ අනුව මෙවැනි විහාල භූමියකට ඊසාන දිග මෝසම් වර්ෂාවෙන් ලැබෙන මිලිමීටර් 250-500 අතර වර්ෂාපතනය (තම්බයියා 1963:19) කළමනාකරණය සඳහා භූමිය සකසා ඇත්තේ මාලක ක්‍රමයට බෙදීමෙනි. එනම් ස්තූපය ගොඩනගා ඇත්තේ මතුපිට භූමියෙන් මීටර් 3ක් හෝ 2ක් පමණ උස් කර බඳින ලද සමවතුරප්‍රාකාර මාලකයක ය. අක්කර 10ත් -15 ත් අතර වපසරියක් සහිත ස්තූප භූමියට ඇදහැලෙන ජලය සලපතළ මඵව දිගේ ගලා ගොස් ඇත්පවුරේ සකසා ඇති ගල්පිහිලි මඟින් වැලිමඵවට එකතු වේ. එසේ එකතු වන ජලය ඉන් පිටතට ගමන් කරන්නේ ප්‍රාකාරය අසන්නයේ ඇති ජල මාතිකාවලිනි. මේ ජල මාතිකාවලින් ගමන් කරන ජලය ඉන් අනතුරු ව පිට ප්‍රාකාරය අසල තනා ඇති පොකුණුවලට ද සමහර මහා විහාරවල විවෘත භූමියට ද එක් වේ. අභ්‍යගිරි විහාරයේ ස්තූපය වටා එහි ප්‍රවේශ දොරටු ආසන්නයේ සතර දිශාවේ ම දැකගත හැක්කේ ගලින් බඳින ලද වෘත්තාකාර විශාල පොකුණු ය. මේ සෑම පොකුණක් ම වර්ෂා සමයේ ස්තූපයේ සිට ගලා එන ජලයෙන් පිරී යයි. මහාවිහාරයේ නැගෙනහිර දොරටුව ආසන්නයේ ද මෙවැනි ම වෘත්තාකාර පොකුණක් වේ. එහෙත් ජේතවනය මිරිසවැටිය හා දක්‍ෂිණ විහාරයේ මේ ජලය එකතු වන්නේ විවෘත භූමියට ය. ඒ සඳහා මහාවිහාරය භූමිය කළමනාකරණය කර ඇත්තේ මෙසේ ය:

- i. කේන්ද්‍රය
- ii. විවෘත භූමිය
- iii. පූජනීය අංගනය
- iv. තේවාසික අංගණය ලෙසය (Bandaranayake 1974:30-57).

මෙසේ භූමිය කොටස්වලට බෙදා ඇත්තේ මාලක ක්‍රමයකට ය. ස්තූප උස් ම මාලයේත්, පූජනීය අංගණය හා තේවාසික අංගණය ඉන් පසු ව කෙටි මාලකයේත් ය. ස්තූපයේ සිට ගලා එන ජලය හා තේවාසික අංගණය හා පූජනීය අංගණයේ සිට ගලා එන ජලය එකතු වන්නේ විවෘත භූමියට හෝ විවෘත භූමියේ තනා ඇති පොකුණුවලට ය. ඒ පොකුණුවල ජලය පිරී ගිය පසු අතිරික්ත ජලය විවෘත භූමියේ බැස්ම මත විහාරය ආසන්නයේ ඇති ඇළ මාර්ගයකට හෝ ප්‍රධාන ජල මූලාශ්‍රයට එකතු වේ. මේ පිළිබඳ ව සාධක මහාවිහාරයේ නැගෙනහිර ප්‍රාකාරයේ (හිසු විශ්වවිද්‍යාලයේ උතුරු ප්‍රාකාරය අසල) ප්‍රාකාරයට යටින් තනා ඇති ජල මාතිකාව ඇසුරෙන් හඳුනා ගත හැකි ය. රුවන්මැලි සෑය හා ඒ අවට භූමිවල සිට පැමිණෙන අතිරික්ත ජලය හාල්පානු ඇළට වැටී මල්වතු මිය දක්වා ගලායෑමට කළමනාකරණයකර තිබීම ඉන් මැනවින් හඳුනා ගත හැකි ය. මෙයට අමතර ව පරිභෝජනය සඳහා ජලය කළමනාකරණය සඳහා මහාවිහාරය තුළ ක්‍රමවේද දෙකක් භාවිතකර ඇත.

- i. පොකුණු සකස් කර භූගත ජලය ගබඩා කිරීම
- ii. වැව්වල සිට උමං මාර්ග මස්සේ ජලය පරිවහනය කිරීම

මහාචාර්ය ආශ්‍රිත ව බහුල වශයෙන් පොකුණු හා ලිං නිර්මාණය කර තිබීම හඳුනා ගත හැකි වේ. අභයගිරි විහාරයේ පොකුණු හා ලිං 62ක් මතුපිට දෘශ්‍යමාන වන බව ක්ෂේත්‍ර නිරීක්ෂණ මගින් හඳුනා ගත හැකි ය. එසේ ම ජේතවන විහාරයේ පොකුණු 09ක් හා ලිං 05ක් හඳුනා ගත හැකි ය (කුමාරදාස 2008; ගුණරත්න 2014: 50). මහාචාර්යයේ වර්තමානය වන විට පොකුණු 05ක් පමණ හඳුනා ගත හැකි අතර, ඒ ප්‍රමාණය නිශ්චිත ගවේෂණයකින් පසු ඊට වඩා වැඩි විය හැකි ය.

ඉහත විස්තර කළ පොකුණු හා ලිං සඳහා ජලය ලබා ගැනීමේ දී භූගත ජලය රැස් කිරීම හා වැව්වල සිට උමං මාර්ග ඔස්සේ ජලය පරිවහනය කිරීම හඳුනා ගත හැකි ය. භූගත ජලය ගබඩා කර ගැනීමට තැනූ පොකුණු රැස් කළ හඳුනා ගත හැක්කේ ජේතවන ආරාම සංකීර්ණයේ හා මහාචාර්ය කුළ ය. ජේතවන විහාරයේ ස්තූපයට උතුරින් ඇති මීටර් 100ක් දිග මීටර් 30ක් පළල ගල් කුට්ටි යොදා සිරස් ලෙස ඉදි කර ඇති විශාල පොකුණ භූගත ජලය ගබඩා කර තැබීමට සකස් කරන ලද්දකි. එසේ ම වර්තමාන කෞතුකාගාරය ආසන්නයේ ඇති වතුරපුකාර පොකුණ ද එවැනි භූගත ජලය ගබඩා කිරීමට තනා ඇති පොකුණක් වේ.

ජේතවන විහාරයේ බටහිර හා දකුණුපස ඇති වෘත්තාකාර ලිං සඳහා ද දානශාලාව අසල ඇති ආයතනවතුරපුකාර පොකුණ සඳහා ද නළ මාර්ග මගින් ජලය සපයා ඇති බව ඒ පොකුණ හා ලිං ආශ්‍රිත ව සිදු කර ඇති පුරාවිද්‍යා කැණීම්වල දී පැහැදිලි වී ඇත. ජේතවනාරාම විහාරයේ නිර්මාණය කර ඇති පොකුණු හා ලිං ප්‍රධාන කාර්යයන් කිහිපයක් සඳහා භාවිත කිරීමට ඒවා කළමනාකරණය කර ඇත.

- i. පානීය ජල අවශ්‍යතා සපුරා ගැනීම සඳහා
- ii. ස්නාන අවශ්‍යතා සඳහා
- iii. සුප්තීය අවශ්‍යතා සඳහා

පානීය ජල අවශ්‍යතා සපුරා ගැනීම සඳහා ප්‍රධාන වශයෙන් ම ලිං 03ක් හා පොකුණක් භාවිත කර තිබීම හඳුනා ගත හැකි ය. ඒ ලිං අතරින් ආරාම ලෙස බෙල් නම් කර ඇති ආරාමයේ පවතින යතුරක් ආකාර හැඩැති ලීඳ, D ආරාම සංකීර්ණයේ වතුරපුකාර ශෛලමය ලීඳ, දානශාලාව ආසන්නයේ ඇති උගුරාකැට ලීඳ හා දානශාලාවට පිටුපස ඇති ගල්පුවරු යොදා සකස්කර ඇති මීටර් 20x12 ප්‍රමාණයේ යුත් මීටර් 3 ක් ගැඹුරකින් යුත් පොකුණ පෙන්වාදිය හැකි ය (ගුණරත්න 2014: 50 -3). මේ ලිං අතරින් ආරාම සංකීර්ණය ආසන්නයේ ඇති යතුරු හැඩ ලීඳ ගඩොලින් නිර්මාණය කර ඇති අතර, ලීඳ කුළට බැස යා හැකි ලෙස ශෛලමය පියගැටපෙළක් හා ලීඳ මධ්‍යයේ ශෛලමය කොටුවක් නිර්මාණය කර තිබේ. මේ ලීඳ සඳහා ජලය උමං මාර්ගයකින් ලබා ගෙන ඇති බව එහි පසෙකින් වන නළ මාර්ගයක සාධක ඇසුරෙන් පැහැදිලි වේ. C ආරාම සංකීර්ණය හික්කු තේවාසික සංකීර්ණයක්වන අතර, අනිවාර්යයෙන් ම එහි නිවැසි හික්කුන්ගේ ජල අවශ්‍යතා සඳහා මේ ලීඳ භාවිත කර තිබේ. එසේ ම D ආරාම සංකීර්ණයේ ස්තූපයට බටහිර දිගින් දැකිය හැකි වතුරපුකාර හැඩැති ශෛලමය පුවරු යොදා සකස් කර ඇති ලීඳ පිවිසුම් දොරටුවකින් හා පියස්සක් තිබූ බවට සාධකවලින් යුක්ත ය. ඒ ලීඳට පියැස්සක් තිබීම මගින් එහි පරිභෝජන අවශ්‍යතා සඳහා ජලය ලබාගෙන ඇති බව පැහැදිලිවේ (ගුණරත්න 2014: 53).

මීට අමතර ව දැනට ජේතවන කෞතුකාගාරයේ පුද්ගලයන්ට තබා ඇති උගුරා කැට ලීඳ මැටි වලලුවලින් තනා ඇත. මෙහි එක් දරණුවක් සෙ.මී. 31ක උසකින් යුක්ත වන අතර, එය සෙ.මී. 267ක වට ප්‍රමාණයෙන් යුක්ත ය (එම). ජේතවනාරාමයේ දානශාලාව අසලින් හමු වී ඇති මේ උගුරාකැට ලීඳ දානශාලාවේ පානීය ජල අවශ්‍යතා සඳහා භාවිත කරන්නට ඇති බව මේ අනුව පෙන්වාදිය හැකි ය.

පානීය ජල අවශ්‍යතා මෙන් ම පුජනීය අවශ්‍යතා සඳහා ද ජලය ගබඩා කර තැබීමට තැනු ලිං හා පොකුණු ද ජේතවන විහාරයේ වේ. ඒ අතරින් ක්‍රි.ව. 608-618 මෙරට රජ පැමිණි iv වැනි අග්ගබෝධී විසින් බෝගෙය සඳහා ළිඳක් තැනවූ බව සඳහන් වේ (මව. xlii:66). මෙවැනි නිර්මාණයක මූලික අරමුණ වන්නේ පුජනීය කටයුතු සඳහා ජලය ලබා ගැනීම යි. ජේතවන විහාරයේ ගල්ගරාදී වැටෙන් වට වූ බෝගෙය ආසන්නයේ වටාපතක හැඩැති ගඩොළින් නිර්මාණය කරන ලද ළිඳක් වේ. මේ ළිඳට ද දොළොමය පඩිපෙළක් තනා ඇත්තේ ළඳට බැස ජලය ලබා ගැනීමට හැකි ලෙස ය. එසේ ම මෙහි කැණීම් කටයුතුවල දී ළිඳට බාහිරින් නළ මගින් ජලය රැගෙන ආ සාධක හමු වී ඇත. එසේ ම ජේතවන විහාරයේ දියසෙන්පාය නම් පොහොයගෙය (Ez. vol. iii:227-229) ආසන්නයේ ද ආරාම A සංකීර්ණය අසල ඇති අලංකාර ලෙස කළුගලින් නිර්මිත පොකුණ ද පොහොයගෙය පුජනීය කටයුතු සඳහා ජලය ලබාගනු ලැබූ බව උපකල්පනය කළ හැක්කේ පුජනීය අංගණය තුළ එය ස්ථානගත ව ඇති බැවිනි. ජලය හිඟ නිසා සමයන්හි දී පොකුණ තුළට බැස ජලය ලබාගත හැකි ලෙස එය පියගැට පෙලක් සහිත ව නිමවා ඇත.

ජේතවන විහාරය ආශ්‍රිත ව ස්නානය හා වෙනත් පරිභෝජන කටයුතු සඳහා භාවිත කළ පොකුණ ලෙස ස්තූපයට උතුරින් පිහිටි මීටර් 100ක් දිග හා මීටර් 30ක් පළල වූ පොකුණ හැඳින්විය හැකි ය. එහි බටහිර ඉවුරින් පොකුණ තුළට බැස යා හැකි ලෙස තනා ඇති පඩිපෙළ අනුව එහි ජලය ස්නාන කටයුතු සඳහා භාවිත කර ඇති බව පෙන්වා දිය හැකි ය. ජේතවනාරාමයේ ජල කළමනාකරණ කටයුතු සඳහා ජල මූලාශ්‍රයවලින් ජලය රැගෙන ආ බවට නිශ්චය කළ හැකි නළ පද්ධති කිහිපයක් ම හමු වී ඇත. ඉන් එක් නළ පද්ධතියක් දානශාලාව අසලින් ද තවත් එක් විශාල නළ පද්ධතියක් වර්තමාන මහින්ද පිරිවෙන තුළ ඇති කැසිකිළි වැසිකිළි සංකීර්ණය අසලින් ද අනාවරණය කර ගෙන ඇත. මෙයට අමතර ව ස්තූපයේ නැගෙනහිර දොරටුවට ආසන්නයේ සිදු කළ පුරාවිද්‍යා කැණීමකින් වර්තමානයේ නගරයට ජලය සපයන ජල නළයක ප්‍රමාණයේ විශාල මැටි නලයක් හඳුනා ගැනීම මගින් මේ විහාරස්ථානය සඳහා විශාල ජල ප්‍රමාණයක් උමං මාර්ග ඔස්සේ පරිවහනය කර ඇති අයුරු හඳුනාගත හැකිවේ. එම නළ මාර්ග අනිවාර්යෙන් ම වැවකට සම්බන්ධ විය යුතුය.

මහාවිහාරයේ ඇති ඡන්තාසර පොකුණ වශයෙන් හඳුන්වනු ලබන ශ්‍රී මහාබෝධිය හා රුවන්මැලි සැය අතර ඇති පොකුණ ස්නාන කටයුතු සඳහා පිටතින් ජලය රැගෙන විත් භාවිත කරන ලද තවත් පොකුණකි. මේ ආකාරයෙන් ම ජේතවන හා මහාවිහාරය තුළලිං හා පොකුණු ද හික්කුන්ගේ විවිධ අවශ්‍යතා සඳහා භාවිත කරන්නට ඇති බව මේ තොරතුරු අනුව පෙනේ. මහාවිහාර ආශ්‍රිත ව හඳුනාගත හැකි විශ්මිත ජල කළමනාකරණය හඳුනා ගත හැක්කේ අභයගිරි විහාරය තුළිනි. දැනට භූමිය මතුපිට සිදු කර ඇති ගවේෂණවලට අනුව අභයගිරි විහාරය තුළින් ලිං පොකුණ 62ක් වාර්තා වී ඇත. අභයගිරි විහාරය මුහුදු මට්මමින් මීටර් 83 සෙ.මී. 32ක් උසින් පිහිටන බව හඳුනා ගෙන ඇත. (කුලකුංග 1998:55). මවු පාෂාණයේ මේ පිහිටීම අනුව අනුරාධපුර නගරයේ උස ම ස්ථානයේ අභයගිරිය ස්ථානගත වන බැවින් ස්වාභාවික ලෙස භූගත ජලය ඒ භූමියේ නැත. ඒ නිසා බාහිරින් ජලය ඒ භූමියට ප්‍රවාහනය කිරීමට අවශ්‍ය ව තිබේ.

අභයගිරි විහාරයේ ජල කළමනාකරණ කටයුතු පිළිබඳ ව විමසීමේ දී වැව්වලට සම්බන්ධ උමං මාර්ග ඔස්සේ ප්‍රධාන පොකුණුවලට ජලය රැගෙන ආ බව හඳුනා ගත හැකි ය. අභයගිරි විහාරයේ දානශාලාව අසල ඇති මීටර් 150ක් දිග මීටර් 45ක් පමණ ඇති දැවැන්ත පොකුණ (වර්තමාන ව්‍යවහාරයේ ඇත් පොකුණ ලෙස හඳුන්වනු ලැබේ) සඳහා වැව් දෙකකින් ජලය රැගෙන විත් තිබේ. දැනට හඳුනාගෙන ඇති වාස්තුවිද්‍යා ලක්ෂණ අනුව ඉන් එක් උමං මාර්ගයක් අභයගිරි විහාරය ආසන්නයේ ඇති බුලංකුලමවැව (ගාමණිවාසී) සම්බන්ධ වීමට ඇති අතර, අනෙක් නළ මාර්ගය වර්තමාන පෙරැමියන්කුලම වැව (ජයවාසී) සම්බන්ධ වී තිබෙන්නට ඇතැ යි ඒ නළවල පිහිටීම අනුව හඳුනාගත හැකි ය. විශේෂයෙන් ම මේ පොකුණේ දකුණු දිගින් දැකිය හැකි ජල පිරිපහදුව මගින් වැව්වලට සම්බන්ධ ව පැමිණෙන ජලය තුළ රොන්මඩ පෙරි පොකුණ තුළට ගමන් කිරීමට සලස්වා ඇති ආකාරය එහි නිර්මාණ ලක්ෂණ අනුව හඳුනාගත හැකි ය.

එසේ ම මෙසේ රැගෙනවිත් ගබඩා කරන ලද ජලය ඒ විශාල පොකුණින් පිටතට රැගෙනවිත් බෙදාහැරීම සඳහා පුරාණයේ යම්කිසි ක්‍රමවේදයක් භාවිත කර ඇති බව පොකුණේ නැගෙනහිර බැම්මේ වන පොකුණ ඇතුළේ නිර්මාණය කර ඇති කට්ටයක් සහිත තිරස් ශිලාකණු දෙකෙන් පැහැදිලි වේ. එසේ ම එසේ ඉහළට ගනු ලැබූ ජලය උමං මාර්ග ඔස්සේ රැගෙන ගිය බවට කදිම නිදසුන් වන්නේ ශිලාමය නළ උපයෝගීකර ගෙන තනා ඇති උමගක් අභය ගිරියේ දානශාලව දක්වා ගමන් කරන බව හඳුනා ගෙන තිබීමෙනි. මේ ආකාරයට මේ දැවැන්ත පොකුණේ ජලය අභය ගිරි විහාරයේ මහනෙත් ප්‍රාසාද මූලය හා වහදු මූලයේ හික්කුන්ගේ පරිභෝජනය සඳහා යොදා ගන්නට ඇති බව පෙන්වා දිය හැකි ය.

අභයගිරි විහාරයේ දැකිය හැකි පොකුණු අතර කපාරාමූලයේ ඇති කුට්ටම් පොකුණ ද සුවිශේෂී වේ. ඒ පොකුණට ද ජලය වැවකින් රැගෙන විත් පිරිපහදුවක් මගින් පිරිපහදු කර පොකුණ තුළට ගලා යාමට සලස්වා ඇත්තේ ශ්‍රී ලාංකේය ජල කළමනාකරුවන්ගේ හසළ දක්ෂතාව මැනවින් විදහා දක්වමිනි. එසේ ම පොකුණ පිරිසුදු කිරීමේ දී අතිරික්ත ජලය පිට කිරීමට ද උමං මාර්ග එහි වන බව සංරක්ෂණ කටයුතුවල දී හඳුනා ගෙන තිබේ.

පබ්බතාරාම ආශ්‍රිත ජල කළමනාකරණය

පුරාණ අනුරාධපුර නගරය ආශ්‍රිත ව ක්‍රියාත්මක වූ මහාවිහාර සම්ප්‍රදායේ බිඳී ගිය හික්කුන් විසින් ආරම්භ කරනු ලබන විහාරාරාම ලෙස පබ්බතාරාම හැඳින්විය හැකි ය. තරමක් උස් කර බදින ලද සමසතරස් භූමිය අභ්‍යන්තරයේ පොකුණු හා ළිං නිර්මාණය කිරීම මේ විහාරාරාම ඇසුරෙන් හඳුනා ගත නොහැකි අතර, විහාරය සඳහා ජලය ලබා ගෙන ඇත්තේ විහාරයට පිටතින් විහාරය වටා නිර්මාණය කර ඇති දිය අගල මගින් බව පාවිච්චිස්ස, විජයාරාමය, පන්කුලිය, පුලියන්කුලම ආදී පබ්බතාරාමවලින් හඳුනා ගත හැකි ය. එසේ ම පන්කුලිය විහාරය වැනි විහාරවල දිය අගලට පිටතින් පොකුණ නිර්මාණය කර ඇත්තේ ඒ විහාරවල ජල අවශ්‍යතා සපුරා ගැනීමට බව පෙනේ. එසේ ම තවත් වනවාසී ආරාම විශේෂයක් වන පධානසර ආශ්‍රිත ව ජලය කළමනාකරණය කිරීමේ දී ඒ ඒ සංකීර්ණ ආශ්‍රිත ව දිය අගල් හා ජල පොකුණු ද නිර්මාණය කර ගෙන තිබීමෙන් පරිභෝජන අවශ්‍යතාව මෙන් ම පාරිසරික සිසිල් බව ලබා ගැනීමට කටයුතු කර ඇති බව පැහැදිලි වේ. මේ අනුව මධ්‍ය ඉතිහාසය තුළ අනුරාධපුර විහාරාරාම ආශ්‍රිත ව සුවිශේෂ ජලකළමනාකරණ ක්‍රියාවලියක් ක්‍රියාත්මක වී ඇති බව මේ අනුව පෙන්වා දිය හැකි ය.

අනුරාධපුර රාජකීය උයන ආශ්‍රිත ජල කළමනාකරණය

පුරාණ අනුරාධපුර නගරයේ රාජකීය අවශ්‍යතා සඳහා ඉදි කරන ලද ප්‍රධානතම උයන වන්නේ රන්මසු උයන ය. කිසාවැව් කණ්ඩියට නැගෙනහිර දෙසින් අක්කර 35ක පමණ භූමියක මේ උයන පිහිටා තිබේ. අනුරාධපුර රන්මසු උයනේ ජල කළමනාකරණය පිළිබඳ ව සාකච්ඡා කිරීමේ දී එහි ඇති පොකුණු හා ජල මාර්ග පද්ධතිය අතිශයින් ම වැදගත් වන බව පෙන්වා දිය හැකි ය. 1901 වර්ෂයේ දී බෙල් විසින් මෙහි කැණීම් සිදු කර සංරක්ෂණය සිදු කළ බව පුරාවිද්‍යා පාලන වාර්තාවල සඳහන් වේ (ASCAR :1891). ඉන් පසු ව සෙනරත් පරණවිතාන විසින් 1946දී නැවත වතාවක් මෙහි සංරක්ෂණ කටයුතු සිදුකර ඇත (ASCAR 1946: 18-22). මෙහි ඇති ජලකළමනාකරණ කටයුතු පිළිබඳ ව සාකච්ඡා කිරීමේ දී එහි ඇති පොකුණු වැදගත් වේ. රන්මසු උයනේ නැගෙනහිරින් පිහිටන පොකුණ තට්ටු තුනකින් නිර්මාණය කර තිබෙන අතර, එය දිගින් අඩි 24ක් හා පළල අඩි 12ක් පමණ වේ. එහි බටහිර පසින් ස්වාභාවික ව පිහිටි ගලේ භාරන ලද ගුහාව දැක ගත හැකි අතර, ගුහාව දෙපස ගලෙහි නෙළුම්වලක දියකෙළින ඇත් රංචුවක් කැටයම් කර ඇත. පොකුණට දකුණු පසින් ගලින් ඉදි කරන ලද බේසමක් දැකිය හැකි අතර, පරණවිතාන පෙන්වා දී ඇත්තේ ඒ ගල් බේසම තුළ රන්වන් පැහැ මසුන් ඇති කරන්නට ඇති බැවින් මෙය "රන්මසු උයන" වූ බව ය. එම බේසම වටා ගලේ භාරා ඇති කණු වළවල් දක්නට ලැබෙන අතර, එමගින් එයට ආවරණයක් සකසා තිබූ බව ද ඔහු පෙන්වා දී ඇත (JRASCB. vol.xxxvi: 201). මෙහි දැක්වෙන විශාලතම

පොකුණ සමවතුරසුකාර වන අතර එහි එක් පැත්තක් දිග අඩි 20ක් පමණ වේ. මේ අසන්නයේ ම තවත් කුඩා පොකුණක් දක්නට ලැබේ.

රන්මසු උයනේ ජල තාක්ෂණය ක්‍රි.ව 9-10 සියවස්වලට අයත් වන බව බණ්ඩාරණායකගේ මතය වේ (Bandaranayake 1993:32). නිසාවැවේ සිට ගලා එන ජලය අඩි 70ක් පමණ දිග වූ කානුවක් දිගේ ගලාවීන් නැගෙනහිර පිහිටි වතුරසුකාර විල්වලට එකතු වේ (පරණවිතාන 1972:27). මෙහි ජල මාර්ග සංකීර්ණ ස්වරූපයක් ගන්නා අතර, එය මිනිස් සිරුරේ ස්නායු පද්ධතියට සමාන බව පරණවිතාන පෙන්වා දී ඇත (JRASCB. vol.xxxvi: 207). රාජකීයන්ගේ අවශ්‍යතා සඳහා ඉතා මනරම් අයුරින් ජලය කළමනාකරණය කර ඉදි වූ නිර්මාණයක් ලෙස රන්මසු උයන හැඳින්විය හැකි අතර, එය අනුරාධපුර රාජධානි අවධියේ ඉදි වූ සුවිශේෂ ජල කළමනාකරණ ක්‍රමවේද සහිත ස්ථානයක් ලෙස ද පෙන්වා දිය හැකි ය.

සමාලෝචනය

අනුරාධපුරය යනු ශ්‍රී ලංකාවේ අතීත ජල කළමනාකරණයේ අරම්භය හා විකාශනය මෙන් ම එහි සංවර්ධනය ද වූ ස්ථානය බව මේ විමර්ශනය අනුව හඳුනාගත හැකි ය. ප්‍රාග් ඓතිහාසික අවධියේ ඇති වන ප්‍රාථමික ජනාවාස මට්ටමේ ජල පරිභෝජනය ක්‍රමයෙන් මූල ඓතිහාසික අවධියේත් ඉන් අනතුරු ව මුල් ඓතිහාසික අවධියේත් කෘෂි හා වාරි කටයුතු සඳහා මෙන් ම පරිභෝජන අවශ්‍යතා සඳහා භාවිත කිරීම කැපී පෙනෙන අතර, අනතුරු ව මධ්‍ය ඉතිහාසය තුළින් ජලය කළමනාකරණය කිරීම තාක්ෂණ ක්‍රමවේද අනුව සිදු වී ඇති බව ලැබී ඇති සාධක අනුව අනාවරණය කර ගත හැකි ය. ඒ දත්ත පුරාවිද්‍යාත්මක හා සාහිත්‍යක තොරතුරු ඇසුරෙන් තුලනාත්මක ව අධ්‍යයනය කිරීමේ දී හඳුනාගත හැකි බව පුරාණ අනුරාධපුර ජල කළමනාකරණ කටයුතු සම්බන්ධ ව සිදු කළ මේ විමර්ශනය මගින් පෙන්වාදිය හැකි ය.

ආශ්‍රිත ග්‍රන්ථ හා ලිපි නාමාවලිය

ප්‍රාථමික මූලාශ්‍රයෝ

ආහිසන් දේශාවන වාර්තාව, 2006, පරි. විමල් ජී බලගල්ලේ , සී/ස විසිදුනු ප්‍රකාශකයෝ, බොරැස්ගමුව,

බෝධිවංස ගැටපදය, 1957, සංස්. රත්මලානේ ධර්මාරාම හිමි, ලංකා බෞද්ධ මණ්ඩලය (බෝවගැ).

මහාවංසය (සිංහල), 1996, සංස්. හික්කඩුවේ ශ්‍රී සුමංගල හිමි; දොන් අන්ද්‍රේස් ද සිල්වා බවුචන්කුඩාවේ, නුගේගොඩ, ගංගොඩවිල, සීමාසහිත දීපානි ප්‍රකාශන පෞද්ගලික සමාගම (එච්).

මහාවංසය(පාලි), 1959, සංස්. පොල්වත්තේ බුදුධත්ත හිමි, කොළඹ, ඇම්.ඩී.ඉණසේන සහ සමාගම.

Epigraphia Zeylanica Vol. ii., 1928, eds. D. M. De. Z. Wickramasinghe, London, Published for the Government of Ceylon, Oxford University Press (*Et*).

Inscription of Ceylon Vol. i. Part. i., 1970, eds. S. Paranavitana, Department of Archaeology, Colombo (*It*).

Mahavamsa., 1912, tr.W.Giger, London, Oxford University Press.

ද්විතීයික මූලාශ්‍රයෝ

අයිවර්ස්, ආර්. ඩබ්., 2004, *එදා වැව් බැඳි රාජ්‍යයේ*, පරි. එම්. යූ ඒ. කෙන්නකෝන්, එස්. ගොඩගේ සහ සහෝදරයෝ, කොළඹ.

කුලකුංග, ටී.ජී., 1998, *25 වන හය මාසික පුරාවිද්‍යා කැනීම් වාර්තාව*, අභ්‍යන්තර විහාර ව්‍යාපෘතිය, මධ්‍යම සංස්කෘතික අරමුදල, සංස්කෘතික හා ආගමික කටයුතු අමාත්‍යාංශය, කොළඹ.

කුමාරදාස, ඩබ්., 2008, *ජේතවනාරාම විහාරයේ ජල කළමනාකරණ කටයුතු*, කොළඹ, මධ්‍යම සංස්කෘතික අරමුදල, සංස්කෘතික කටයුතු පිළිබඳ අමාත්‍යාංශයල කොළඹ.

ගුණරත්න, ආර්. එස්., 2014, පුරාණ ජේතවනාරාම භූමියේ ජල කළමනාකරණ කටයුතු 49 - 54, *ජාතික පොසොන් උත්සවය*, දිස්ත්‍රික් ලේකම් කාර්යාලය, අනුරාධපුර.

බ්‍රැන්ඩ්‍යන් ආර්.එල්., 2002, *ලක්දිව පුරාතන වාර්තාව*, පරි.එල්. පියසේන, මහවැලි කේන්ද්‍රය, කොළඹ.

තමිබයා, පී., 1963, *ලංකාවේ වර්ෂාපතනය*, සමන් ප්‍රකාශකයෝ කොළඹ.

පුරාවිද්‍යා දෙපාර්තමේන්තුවේ ඉතිහාසය., 1990, (ශත සංවත්සරය), පළමු වෙළුම, පරි. කේ.බී. ඒ.එඩ්මන්, රජයේ මුද්‍රණ නිතිගත සංස්ථාව (පු.වි.දෙ.ඉ), කොළඹ.

මැන්දිස්, කුසිත., 2008, වෙස්ගිරිය බඩවැටි පර්යේෂණ කැනීම් අංක 02 - 2006, *ජේතවනාරාම වාර්ෂික පුරාවිද්‍යා වාර්තාව 2006 වෙස්ගිරි වැඩබිම්*: සංස්. සුදර්ශන් සෙනෙවිරත්නසහ පියතිස්ස සේනානායක, කොළඹ, මධ්‍යම සංස්කෘතික අරමුදල, සංස්කෘතික කටයුතු පිළිබඳ අමාත්‍යාංශය : 46-58.

මැන්දිස්, කුසිත., 2009, ජේතවන ස්තූප සලපතල මළුව හා වැලිමළුව ආශ්‍රිත පුරාවිද්‍යා පර්යේෂණ කැනීම් ඇසුරෙන් හෙළිවන පූර්ව ජනාවාස තොරතුරු, *ජේතවන ස්තූප පුරාණය* (සමරු කලාපය) සංස්.පියතිස්ස සේනානායක, කොළඹ, මධ්‍යම සංස්කෘතික අරමුදල, සංස්කෘතික කටයුතු පිළිබඳ අමාත්‍යාංශය : 13-25.

මැන්දිස්, කුසිත., 2012, අනුරාධපුර දීඝපාෂාණය ආශ්‍රිත පුරාණ ජනාවාසකරනය පිළිබඳ විමර්ශනයක් 277 - 286, *පුත්තලස දේශන පත්‍රිකා, ජාතික පුරාවිද්‍යා සමුළුව*, කොළඹ, පුරාවිද්‍යා දෙපාර්තමේන්තුව.

මැන්දිස්, කුසිත., 2010, *පුරාණ අනුරාධපුර සංස්කෘතික භූ දර්ශනය පිළිබඳ ව පුරාවිද්‍යා අධ්‍යයනයක්*, අප්‍රකාශිත දර්ශන විශාරද උපාධි නිබන්ධය, පුරාවිද්‍යා පශ්චාත් උපාධි ආයතනය, කැලණිය විශ්වවිද්‍යාලය.

සිල්වා, රෝලන්ඩ්., 1998, අනුරාධපුර නගරය හා තදාශ්‍රිත ආගමික සිද්ධස්ථානවල වාස්තුවිද්‍යාත්මක ලක්ෂණ, *අපේ සංස්කෘතික උරුමය* (ද්විතීය භාගය), කොළඹ, මධ්‍යම සංස්කෘතික අරමුදල, සංස්කෘතික හා ආගමික කටයුතු අමාත්‍යාංශය : 295-312.

සිල්වා, රෝලන්ඩ්., 2007, ශ්‍රී ලංකාවේ පුරාණ නගර සංවර්ධනය අනුරාධපුරය කෙරෙහි විශේෂ අවධානය. 55-90, *උරුමයක ආවර්ජනා*, කොළඹ, මධ්‍යම සංස්කෘතික අරමුදල, සංස්කෘතික හා ආගමික කටයුතු අමාත්‍යාංශය : 295-312.

සෙනෙවිරත්න, සුදර්ශන්., 1996, *පර්වතන ප්‍රදේශය හා ආන්තික ප්‍රජාවෝ, ශ්‍රී ලංකාවේ මුල් අයස් සමයේ ද්‍රව්‍ය හා සමාජ සැදුම් පිළිබඳ විකල්ප තේරුම් කිරීමක් කරා*, ජේරාදේශිය විශ්වවිද්‍යාලය, පුරාවිද්‍යා අධ්‍යයන අංශය.

විතානාච්චි, සී. ආර්., 1999, පූර්ව බ්‍රාහ්මී ශිලා ලේඛන ඇසුරින් අනාවරණය වන පුරාණ ලංකාවේ ස්ථාන හා ග්‍රාම නාම, *Studies in Humanities, Journal of the Dept. of Humanities*. Rajarata University of Sri Lanka, Vol. i, No. i: 89-106 පිටු.

විතානාච්චි, සී. ආර්., 2010, මල්වතු ඔය නිමිතයේ ජනාවාසකරණය හා වාරි මාර්ගික පසුබිම, *පර්යේෂණ පත්‍රිකා, ජාතික පුරාවිද්‍යා සමුළුව*, පුරාවිද්‍යා දෙපාර්තමේන්තුව, කොළඹ.

විතානාච්චි, සී. ආර්., 2012a, මූල ඓතිහාසික අවධියේ සිට මුල් ඓතිහාසික අවධිය දක්වා ශ්‍රී ලංකාවේ වියළි කලාපයේ ග්‍රමීය වාරිකර්මාන්තයේ සමාජ පුරාවිද්‍යාත්මක අවකාශය හඳුනාගැනීම, *පුත්තලප, පර්යේෂණ පත්‍රිකා, ජාතික පුරාවිද්‍යා සමුළුව*, පුරාවිද්‍යා දෙපාර්තමේන්තුව, කොළඹ.

විතානාච්චි, සී. ආර්., 2012b, පුරාණ වාරි මාර්ග විකාශනය සහ පරාක්‍රම සමුද්‍රය, *ශ්‍රී ලාංකේය ඉතිහාසය*, වෙළුම ii, ගුණසේන සහ සමාගම, කොළඹ.

විතානාච්චි, සී. ආර්., 2013, පුරාණ ශ්‍රී ලංකාවේ වාරි කර්මාන්තයේ සමාජ පුරාවිද්‍යාත්මක අවකාශය හඳුනාගැනීම, *The Journal of Archaeology and Heritage studies*, Vol.1, No. 2, Rajarata University of Sri Lanka, Mihinthale, 29-44.

විතානාච්චි, සී. ආර්., 2014, *පුරාණ ශ්‍රී ලංකාවේ අමුණු නිර්මාණය, භාවිතය සහ තාක්ෂණය පිළිබඳ සමාජ පුරාවිද්‍යාත්මක විමර්ශනයක්*, අප්‍රකාශිත දර්ශන විශාරද උපාධි නිබන්ධය, පුරාවිද්‍යා පශ්චාත් උපාධි ආයතනය, කොළඹ.

චන්ද්‍රරත්න ආර්.එම්.එම්., 2009, සත්ත්ව පුරාවිද්‍යාව, *ජේතවන ග්‍රන්ථමාලා*, සංස්. සුදර්ශන් සෙනෙවිරත්න සහ පියතිස්ස සේනානායක, කොළඹ, මධ්‍යම සංස්කෘතික අරමුදල.

පරණවිතාන, ඇස්., 1972, *පුරාවිද්‍ය පර්යේෂණ*, ලේක්හවුස්, කොළඹ.

Allchin, F.R., 1989, City and State formation in early historic South Asia, *South Asian Studies*, 5:1-16 .

Archaeological Survey of Ceylon (Annual Report), 1946, Government Printer: Ceylon.

Bell, H.C.P., 1891, *Archaeological Survey of Ceylon* (Annual Report), Government Printer: Ceylon (ASCAR).

1891, *Archaeological Survey of Ceylon* (Annual Report), Government Printer: Ceylon (ASCAR).

Bandaranayake, S., 1974, *Sinhalese Monastic Architecture: The Viharas of Anuradhapura*, Leiden: E.J.Brill.

Bandaranayake, S., 1993, *The Royal & Monastic Gardens at Sigiriya and Anuradhapura*, ICOMOS

- Begly, V., 1981, Excavation of Iron Age burials at Pomparippu, 1970, *Ancient Ceylon 4* : 49-142.
- Coningham, R.A.E., 1999, *Anuradhapura. The British-Sri Lanka excavations at Anuradhapura Salgaha Watta 2*.vol, England, Hadrian Books.Ltd. Oxford.
- Deraniyagala, S.U., 1972, The Citadel of Anuradhapura: Excavation in the Gedige area, *Ancient Ceylon 2*; 48-165
- Deraniyagala, S.U., 1992, *The Prehistory of Sri Lanka; An Ecological Perspective*, Colombo, Archaeological Survey Department.
- Fernando, S.N.V., 1967, *Ceylon Soils*, Colombo.
- Mendis, T., 2008, A New Cultural Road Map to Anuradhapura A Material cultural at Vessagiriya, *Heritage Achievement*, Central Cultural Fund: 16-20.
- Mendis, T., 1994, Magul Uyana (Royal Park) of Ancient Anuradhapura *Journal of Royal Asiatic Societies Ceylon Branch (JRASC)*.
- Senaviratne, A., (1994), *Ancient Anuradhapura*, Archaeological Survey Department, Colombo.
- Senaviratne, S., 1984, The Archaeology of the Megalithic - Black and Red Ware Complex in Sri Lanka, *Ancient Ceylon* No.5 : 237-305.